

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна

**ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Навчально-методичний посібник

Харків
НФаУ
2014

УДК 159.9 (072)

К 15

*Рекомендовано ЦМР Національного фармацевтичного
університету (протокол № __ від __.__.2014 р.)*

Рецензенти:

Л. А. Штефан, доктор педагогічних наук, професор кафедри історії педагогіки та порівняльної педагогіки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди;

В. В. Бондаренко, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології професійної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б.

К 15 Планування і організація навчально-виховного процесу у вищій школі : навч.-метод. посіб. для магістрантів спец. 8.18010021 «Педагогіка вищої школи» / Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна. – Х. : НФаУ, 2014. – 108 с.

Навчально-методичний посібник містить зміст навчальної дисципліни «Планування і організація навчально-виховного процесу у вищій школі», теоретичний матеріал, методичні рекомендації до практичних занять, завдання для самостійної роботи, глосарій, завдання для тестового самоконтролю, список рекомендованих джерел. У додатках наведені зразки навчального плану, робочої програми, алгоритм проведення різних видів занять.

Посібник призначено для магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи», аспірантів та викладачів.

УДК 159.9 (072)

© Кайдалова Л.Г.
Щокіна Н.Б., 2014
© НФаУ, 2014

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Теоретичний матеріал	6
Тема 1. Характеристика навчально-виховного процесу	6
Тема 2. Кредитно-модульна система організації навчально-виховного процесу.....	13
Тема 3. Зміст освіти у вищій школі.....	20
Тема 4. Форми організації навчання	28
Тема 5. Організація самостійної роботи студентів.....	46
Тема 6. Методи і засоби навчання у вищій школі.....	56
Тема 7. Організація контролю навчальних досягнень студентів.....	67
Тема 8. Навчально-методична робота у ВНЗ	73
Матеріал до практичних занять	78
Глосарій	93
Список використаних і рекомендованих джерел.....	106

ВСТУП

Освітня діяльність спрямована на створення умов для особистого розвитку і творчої самореалізації людини, формування національних і загальнолюдських цінностей, створення рівних можливостей для молоді у здобутті якісної освіти, підготовки до життя і праці в сучасних умовах, розроблення та запровадження освітніх інноваційних технологій, демократизацію освіти та навчально-виховного процесу.

Важливими завданнями вищої школи є розвиток неперервної освіти впродовж життя, інтеграція української освіти в європейський і світовий простір, забезпечення соціального захисту студентів та науково-педагогічних працівників, відповідального ставлення до власного здоров'я, охорона навколишнього середовища, створення найбільш сприятливих умов життєдіяльності суспільства.

Серед чинників підвищення якості вищої професійної освіти – сучасні підходи до раціонального планування та організації навчально-виховного процесу в умовах вищого навчального закладу, що зумовлює актуальність вивчення дисципліни «Планування та організація навчально-виховного процесу у вищій школі» в системі підготовки магістрів зі спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Навчальна дисципліна «Планування та організація навчально-виховного процесу у вищій школі» ґрунтується на розумінні теорії і практики вищої професійної освіти, педагогічної психології, філософії та передбачає формування знань з даної дисципліни в процесі подальшого навчання та уміння їх застосовувати у професійній педагогічній діяльності, закладає основи педагогічного мислення, педагогічної творчості й професійної компетентності майбутнього викладача.

Навчально-методичний посібник містить теоретичні питання основ планування і організації діяльності вищого навчального

закладу: сутності, закономірностей і принципів організації навчально-виховного процесу у вищій школі, змісту навчання, характеристики різних форм і методів навчання, самостійної роботи студентів, організації контрольних заходів, навчально-методичного забезпечення процесу навчання.

Мета навчальної дисципліни «Планування та організація навчально-виховного процесу» полягає у підготовці майбутніх викладачів вищих навчальних закладів, які володітимуть достатнім обсягом теоретичних знань, практичних умінь та навичок планування і організації навчального-виховного процесу.

Завдання навчальної дисципліни:

- формування умінь і навичок розробки навчальних планів і програм;
- оволодіння формами, методами та засобами організації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- формування вмінь і навичок планування й організації самостійної роботи студентів, контролю й оцінювання рівня їх навчальних досягнень;
- формування вмінь і навичок створення навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни.

За результатами вивчення дисципліни магістрант повинен **знати**: специфіку планування та організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі; сутність навчально-виховного процесу у вищій школі; особливості форм, методів і засобів організації навчально-виховного процесу в умовах вищого навчального закладу; організацію та контроль самостійної роботи студентів; види і форми контролю навчальних досягнень студентів у ВНЗ; **володіти компетентностями**: застосовувати сучасні форми, методи та засоби організації навчально-виховного процесу; володіти прийомами активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів; володіти основами організації самостійної роботи студентів; володіти формами і методами контролю знань, умінь і навичок студентів в умовах кредитно-модульної системи організації навчально-виховного процесу; володіти вміннями та навичками методичної роботи.

ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

ТЕМА 1. ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. ПОНЯТТЯ ПРО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

Основне завдання навчально-виховного процесу (лат. *processus* – просування вперед) у вищій школі – цілеспрямована і планомірна підготовка майбутніх фахівців різного профілю до творчої життєдіяльності у сучасному суспільстві. У процесі навчання відбувається передача накопиченого попередніми поколіннями соціального досвіду і його трансформація.

Навчально-виховний процес – це система цілеспрямованої планомірної навчальної та виховної діяльності науково-педагогічного складу, кураторів груп, студентів. Він здійснюється в системі організаційних методичних та інших заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньо-кваліфікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти.

В основу навчально-виховного процесу покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвиток особистості студента, його підготовку до професійної діяльності. *Основні компоненти викладання*: планування, організація, контроль та оцінювання, стимулювання навчання, аналіз діяльності. *Основні компоненти учіння*: сприйняття, осмислення, узагальнення та систематизація, закріплення, використання на практиці.

Єдність викладання і учіння є об'єктивною характеристикою навчального процесу у вищій школі, адже у процесі навчання беруть участь два діючі суб'єкти: викладач, діяльність якого спря-

мована на управління навчально-пізнавальною діяльністю студента на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання, та студенти, які в процесі учіння засвоюють знання, уміння і навички, регламентовані навчальними планами та програмами.

У процесі навчання відбувається передача накопиченого попередніми поколіннями соціального досвіду і його трансформація у свідомості студента.

Навчально-виховний процес спрямований на реалізацію змісту освіти на певному освітньо-кваліфікаційному рівні відповідно до галузевих стандартів вищої освіти. Він охоплює усі компоненти навчання: учасників навчального процесу (викладачів, студентів), засоби, форми і методи навчання.

Навчально-виховний процес базується на *принципах* науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності, системності та послідовності, свідомості та активності, наочності, зв'язку навчання з життям, міцності, доступності тощо.

Навчально-виховний процес організовується з урахуванням науково-педагогічного потенціалу, матеріальної і навчально-методичної бази вищого закладу освіти, сучасних інформаційних технологій.

Навчально-виховний процес ВНЗ розглядається у різних аспектах:

- ✓ *цільовий* – окреслює мету і завдання навчання у вищому навчальному закладі, завдання вивчення конкретної навчальної дисципліни;

- ✓ *стимулювально-мотиваційний* – передбачає заохочення студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, формування у них позитивної мотивації до навчання;

- ✓ *змістовий* – має на меті оптимальний добір дисциплін до навчального плану, змістовність навчальних програм і навчальних книг;

- ✓ *операційно-діяльнісний* – орієнтує на оптимальний добір форм, методів, прийомів і засобів навчання;

✓ *контрольно-регулювальний* – орієнтований на забезпечення дієвого контролю та самоконтролю за рівнем досягнень студентів і добір оптимальних методів їх підвищення;

✓ *оцінно-результативний* – якісна діагностика та самодіагностика рівня знань, умінь і навичок студентів і виявлення шляхів їх поліпшення.

Отже, навчання є окремим, специфічним видом суспільної діяльності, перетворюється на засіб передачі соціального досвіду.

1.2. ПЛАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Для забезпечення якості навчання у вищій школі особлива увага приділяється *плануванню* навчального процесу. Навчальний процес у ВНЗ будується відповідно до вимог державних нормативно-правових документів, зокрема Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Планування навчально-виховного процесу являє собою комплекс заходів з розробки документів, що регламентують узгоджену діяльність усіх підрозділів ВНЗ.

Планування навчально-виховного процесу здійснюється навчальним відділом спільно з кафедрами та факультетами на підставі Законів України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р., «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. № 161, наказів Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 р. № 774 «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу», від 29.03.2012 р. № 384 «Про затвердження форм документів з підготовки кадрів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації» згідно із завданнями, визначеними керівними документами з урахуванням обсягу навчально-матеріальної бази, особливостей та інших умов.

Планування навчально-виховного процесу закінчується не пізніше ніж за місяць до початку навчального року.

Навчальний процес здійснюють навчальні підрозділи: інститути, факультети, центри, відділення, кафедри.

З питань планування та обліку навчально-виховного процесу *навчальний відділ* відпрацьовує і веде такі документи:

- план основних заходів на навчальний рік;
- навчальний план підготовки фахівця на кожну спеціальність;
- календарний графік навчального процесу на навчальний рік;
- план методичної роботи на навчальний рік;
- розклад навчальних занять та іспитів;
- план контролю навчального процесу;
- облік годин навчального навантаження науково-педагогічного складу на кафедрах на навчальний рік (семестр);
- журнал контролю навчальних занять, які проводять завідувачі кафедр (факультетів) та їх заступники;
- книгу тих, що закінчили ВНЗ та реєстрації видачі дипломів;
- книгу реєстрації довідок, які видаються;
- навчальні картки студентів;
- зведені дані про результати екзаменаційних сесій;
- екзаменаційні відомості;
- протоколи міжкафедральних методичних нарад та інших зборів;

- звіт державної екзаменаційної комісії про випуск студентів.

На *кафедрах* опрацьовуються та ведуться такі документи з планування, ведення та обліку навчального процесу:

- витяги з освітньо-кваліфікаційних характеристик;
- робочі навчальні програми;
- тематичні плани з дисциплін кафедри;
- план роботи кафедри на навчальний рік;
- розподіл навчального навантаження між викладачами кафедри на навчальний рік;
- індивідуальні плани роботи викладачів на навчальний рік;
- журнали контролю навчальних занять;
- протоколи засідань кафедри, журнали роботи предметно-методичних комісій;
- навчально-методичні матеріали відповідно до дисциплін кафедри;

- звіт про роботу кафедри за навчальний рік;
- план професійної підготовки науково-педагогічного складу кафедри на навчальний рік і журнал обліку занять та інші документи (за необхідності);
- журнал обліку роботи студентського наукового товариства на навчальний рік.

На *факультеті* відпрацьовуються та ведуться такі документи з планування та обліку навчального процесу:

- робочі навчальні програми і тематичні плани (комплексні тематичні плани вивчення дисципліни очного навчання) з дисциплін факультету;
- план роботи факультету на навчальний рік і місяць;
- звіт про роботу факультету за навчальний рік;
- залікові книжки студентів;
- журнал обліку навчальних занять на кожну навчальну групу;
- журнал контролю самостійної підготовки навчальної групи;
- індивідуальні плани підготовки студентів (за необхідності);
- підручники, навчально-методичні посібники з дисциплін та навчально-методичні матеріали факультету;
- часткові методики викладання;
- протоколи методичних нарад;
- журнали роботи предметно-методичних комісій;
- план кураторської (професійної) підготовки педагогічного складу факультету на навчальний рік, розклад занять на місяць та журнал обліку занять;
- план наукової роботи факультету на рік;
- журнал обліку роботи студентського наукового товариства на навчальний рік.

1.3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Структура навчально-виховного процесу являє собою цілісну сукупність елементів, сутність яких наведено нижче.

Метою навчально-виховного процесу є формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного

оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до динамічних процесів у різних сферах життєдіяльності, для забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих фахівцях.

Основним **завданням** навчально-виховного процесу (лат. *procesus* – просування вперед) у вищій школі є підготовка майбутніх фахівців різного профілю.

Принципи навчання – вимоги до організації навчально-виховного процесу, умови його ефективності:

- **принцип науковості** – дидактичний принцип, який впливає із закономірного зв'язку між змістом науки й навчального предмета. У вищому навчальному закладі цей принцип означає, що викладач не має права давати псевдонаукову інформацію, передавати свої суб'єктивні думки як обов'язкові для студента. Обов'язок викладача – викладати предмет на підставі перевірених і сучасних наукових даних;

- **принцип системності й послідовності** – принцип, який потребує від викладача подавати матеріал так, щоб у ньому відчувалася ґрунтовна система знань, умінь і навичок. Знання та вміння повинні формуватися в певній послідовності так, щоб кожен елемент навчального матеріалу був логічно пов'язаний з іншим. Цей принцип не є догматичним, він передбачає творчий підхід у навчанні, вибір найбільш раціональної системи та послідовності навчання;

- **принцип доступності викладання** – цей принцип спрямований на те, щоб складність змісту навчального матеріалу компенсувалася майстерністю викладача. Принцип доступності залежить від реалізації правил послідовності: від простого – до складного, від нижчого – до вищого тощо;

- **принцип міцності знань, умінь і навичок** – цей принцип вимагає, щоб знання, вміння та навички, які набуті в процесі навчання, могли бути відтворені в будь-який час і використані в професійній діяльності майбутнього фахівця;

- **принцип модульності** – передбачає розподіл і структурування навчального матеріалу з дисципліни, контроль та оціню-

вання знань і умінь залежно від рівнів засвоєння та індивідуальних здібностей студентів;

- *принцип індивідуалізації* – принцип педагогіки, який ґрунтується на індивідуальному підході у навчанні, враховує рівень підготовленості, особистісні здібності і якості. Цей принцип передбачає індивідуальне виконання завдань, проведення консультації, активізацію розумової діяльності кожного студента;

- *принцип диференціації* – це частковий випадок індивідуалізації навчання, звернений на реалізацію індивідуального підходу до окремих груп людей. Основна мета диференціації – сприяти створенню умов для всебічного розвитку особистості з урахування її задатків, можливостей, інтересів. Диференціація навчання передбачає вибір змісту, методів, форм навчання тощо;

- *принцип професійної спрямованості навчання* – передбачає оволодіння знаннями, вміннями та навичками, які необхідні майбутньому фахівцеві вже з перших занять. Навчальна діяльність поступово трансформується в професійну за рахунок поступової зміни професійно орієнтованих діяльностей;

- *принцип оптимальності* – передбачає реалізацію як загальнодидактичних, так і специфічних принципів, серед яких обирається найбільш сприятливий, найкращий у конкретній ситуації.

Зміст вищої освіти – це обумовлені цілями та потребами суспільства вимоги до системи знань, умінь і навичок, світогляду та громадянських і професійних якостей майбутнього фахівця, що формуються в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки, технології та культури.

Форми навчання – це певний порядок (режим, межа) організації, побудови й проведення навчальних занять, який дозволяє здійснювати освітній процес у ВНЗ.

Методи навчання (гр. *methodos* – шлях пізнання, спосіб знаходження істини) – це впорядковані способи цілеспрямованої взаємодії викладача та студентів з метою ефективного розв'язання навчально-виховних завдань. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності. *Прийоми навчання* – це складові методу, конкретні дії педагога й студентів, спрямо-

вані на підвищення ефективності застосування будь-якого методу навчання.

Засоби навчання – це різноманітні предмети, явища, процеси навколишнього матеріального та духовного середовища, що використовується у навчально-виховному процесі (навчальне обладнання, книги, письмове приладдя, лабораторне обладнання, технічні засоби та ін.).

Самостійна робота є формою та основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Контроль навчальних досягнень студентів: контрольні заходи є необхідним елементом зворотного зв'язку у процесі навчання, які визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь і навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

Усі компоненти навчально-виховного процесу слід розглядати як послідовні етапи, ланки навчального процесу, до яких треба підходити творчо, уникаючи шаблону.

ТЕМА 2. КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Завдання вищої школи у контексті вимог Болонського процесу

Україна чітко окреслила орієнтири на входження в освітній та науковий простір Європи, активно здійснює модернізацію освітньої системи у контексті вимог Болонської декларації.

Серед завдань вищої школи:

- ✓ завершення переходу до динамічної двоступеневої підготовки фахівців;
- ✓ упровадження системи академічних кредитів, аналогічної ECTS (від англ. European Credit Transfer System – Європейська система перезарахування кредитів – залікових одиниць трудомісткості);

✓ упровадження в навчальний процес кредитно-модульної і модульно-рейтингової технологій навчання;

✓ забезпечення дієвих внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю за якістю вищої освіти.

Принципи впровадження кредитно-модульної системи організації навчально-виховного процесу. Положенням про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки визначені принципи упровадження кредитно-модульної системи в навчальний процес вищої школи: порівняльної трудомісткості кредитів, кредитності, модульності, методичного консультування, організаційної динамічності, гнучкості та партнерства, пріоритетності змістової та організаційної самостійності і зворотного зв'язку, науковості та прогностичності, технологічності та інноваційності, діагностичності.

Одним із важливих положень Болонської декларації є орієнтація ВНЗ на такий рівень знань, умінь і навичок випускників, які б забезпечили його конкурентоспроможність на європейському ринку праці. Входження системи вищої освіти України в європейський освітній простір передбачає її побудову з урахуванням принципів, які мають за основу Університетську хартію, прийняту в Болоньї (Magna Charta Universitatum, 1998 р.).

2.2. ПОНЯТТЯ ПРО КРЕДИТНО-МОДУЛЬНУ СИСТЕМУ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Кредитно-модульна система організації навчального процесу – це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів) як одиниць виміру навчального навантаження студента, необхідного для засвоєння змістових модулів, блоку модулів.

Сутність КМСОНВП полягає у визначенні шляхів і механізмів:

– адаптації ідей Європейської кредитної трансферної системи до системи вищої освіти України;

- посилення ролі самостійної роботи студентів; поглиблення впровадження новітніх педагогічних технологій;
- забезпечення гнучкості програм навчання та можливості навчання студента за індивідуальними навчальними планами;
- мотивація учасників навчального процесу на досягнення високої якості підготовки фахівців;
- надання можливості студентові отримати професійні кваліфікації відповідно до його потреб і вимог ринку праці.

КМСОНП зумовила:

- упровадження європейської системи трансферних кредитів (ECTS);
- розробку нових навчальних планів;
- розробку індивідуального плану студента;
- розробку структурування навчальних дисциплін на модулі та змістові модулі;
- розробку застосування шкали оцінювання ECTS, упровадження модульно-рейтингової системи оцінювання та ін.

Кредити ECTS є числовим еквівалентом оцінки (від 1 до 60), призначеної для розділів курсу, щоб охарактеризувати навчальне навантаження студента, що вимагається для їх завершення. Вони відображають кількість роботи, якої вимагає кожен блок курсу, відносно загальної кількості роботи, необхідної для завершення повного року академічного навчання у закладі, тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика, самостійна робота – в бібліотеці чи вдома – та іспити чи інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням. ECTS, отже, базується на повному навантаженні студента, а не обмежується лише аудиторними годинами.

У вищій освіті ECTS покликана вирішити три проблеми:

- 1) структурувати навчальні плани вищих навчальних закладів різних держав з метою забезпечення їх сумісності;
- 2) поліпшити академічну мобільність студентів;
- 3) забезпечити академічне визнання.

Щодо студента система ECTS:

- гарантує академічне визнання навчання за кордоном і розширює вибір місць навчання за кордоном;

- забезпечує доступ до повноцінних навчальних курсів і академічного життя в іншому ВНЗ і дає можливість самостійно формувати програму навчання;

- дає можливість подальшого навчання за кордоном (студент може не повертатися до рідного ВНЗ після навчання, а залишитися у ВНЗ, що приймає, чи перейти до третього ВНЗ). Університети самі ухвалюють рішення про прийнятність такого акту, а також визначають умови, які необхідно виконати студенту для отримання диплома;

- забезпечує сертифікацію процесу навчання в іноземному ВНЗ.

КМСОНВП процесу в Україні розглядають не тільки як основу всіх ланок вищої освіти: базової, повної, післядипломної, перепідготовки та підвищення кваліфікації, зокрема й у системі дистанційного навчання (де її застосування найбільш ефективне, оскільки пов'язано із специфічною системою контролю – тестуванням), а і як нову технологію організації навчального процесу, спрямовану на підвищення якості вищої освіти.

Упровадження КМСОНВП надає можливості:

державного й міжнародного визнання результатів освіти на конкретних етапах виконання студентом індивідуального навчального плану;

академічної мобільності студентів, яка забезпечується порівняльною трудомісткістю кредитів;

кредитності – полягає в декомпозиції змісту освіти й навчання на відносно єдині та самостійні частки за навчальним навантаженням студентів;

модульності – визначає підхід до організації оволодіння студентом змістовими модулями;

організаційної динамічності – полягає в забезпеченні можливостей зміни змісту навчання з урахуванням динаміки соціального замовлення та потреб ринку праці;

гнучкості та партнерства – побудова системи освіти так, щоб зміст навчання й шляхи досягнення цілей освіти та професійної підготовки відповідали індивідуальним потребам і можливостям студента;

науковості та прогностичності – полягає у побудові (встановленні) стійких зв'язків змісту освіти з науковими дослідженнями;

технологічності та інноваційності – полягає у використанні ефективних педагогічних й інформаційних технологій, що сприяє якісній підготовці фахівців з вищою освітою та входженню в єдиний інформаційний та освітній простір.

2.3. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КМСОНВП

За основу пропонується взяти *ECTS* – систему, розроблену європейською комісією, що дозволяє особистості ефективно діяти в межах концепції «навчання упродовж усього життя». *ECTS* передбачає в основі обліку трудомісткості навчальної роботи студента кредити, які накопичуються (акумуляуються) протягом усього терміну навчання студента і можуть бути перезарахованими в іншому навчальному закладі.

Кредит – точно документована мінімальна умовна одиниця вимірювання «вартості» будь-якої зі складових навчальної програми, виконаної студентом під час навчання.

Кредит – завершена задокументована частина змісту навчальної дисципліни, вивчення якої для студентів, як правило, завершується підсумковим оцінюванням. Кредит містить усі види навчальної роботи студента як аудиторної (лекції, практичні заняття, семінари, лабораторні, практичні заняття, консультації тощо), так і самостійної роботи студента (далі – СРС); підготовку до практичних занять, підсумкового контролю з модулю, написання доповіді, реферату, участь у наукових дослідженнях, самостійне вивчення окремих тем і питань навчальної програми тощо.

Заліковий кредит – завершена задокументована частина (навчальної дисципліни, практики, курсового проектування тощо) навчання студента, що підлягає обов'язковому оцінюванню та зарахуванню. Залікові кредити містять модулі декількох видів навчальної діяльності студентів (аудиторну, самостійну та індивідуальну роботу).

Модуль – це задокументована завершена частина освітньо-професійної програми, що реалізується відповідними видами навчальної діяльності студента (лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна та індивідуальна робота, практики, контрольні заходи, кваліфікаційні роботи).

Модуль використовується у навчально-виховному процесі як логічно завершена частина теоретичного та практичного навчального матеріалу з окремої навчальної дисципліни, яка передбачена робочою навчальною програмою, протягом відпрацювання якої здійснюється формування знань, умінь і навичок студента; змістовий модуль як система навчальних елементів, що поєднана за ознакою відповідності певному навчальному розділу. Змістовий модуль утворюється шляхом структурної декомпозиції навчального матеріалу модуля на навчальні елементи.

Змістовий модуль – це система елементів навчальної дисципліни, поєднаних за ознакою змісту та за допомогою відповідних методів навчання.

Присвоєння студенту академічного ступеня відбувається після накопичення певної кількості кредитів. Проміжок часу, упродовж якого допускається процес акумулювання, є довільним, але з певними обмеженнями.

Сутність дидактичного процесу на основі кредитно-модульної системи навчання полягає в тому, що зміст навчання структурується в автономні організаційно-методичні *блоки-модулі*. Зміст і обсяг модулів, зі свого боку, змінюється залежно від профільної і рівневої диференціації студентів і дидактичних цілей. Такий підхід дозволяє створити умови для вибору студентами *індивідуальної навчальної траєкторії*. Модульне структурування дисципліни надає можливості визначити групи фундаментальних понять, логічно і компактно їх поєднати з метою уникнення дублювання в єдину адаптовану систему знань і вмінь, що утворює основу змістового модуля.

Інформаційний пакет містить досить вичерпну інформацію щодо вищого навчального закладу, спеціальності, змісту навчання, навчальних програм, критеріїв оцінювання рівня навчальних досягнень студентів тощо.

Кожен заклад, що використовує ECTS, випускає інформаційні пакети як довідники для потенційних партнерів, студентів і викладацького складу закладів-партнерів, до своїх курсів, навчальних програм, навчального й адміністративного устрою. Призначення інформаційних пакетів у тому, щоб сприяти прозорості навчальної програми, допомагати викладачам орієнтувати студентів на вибір відповідних програм, планувати їхнє навчання за кордоном і забезпечувати практичною інформацією.

Інформаційні пакети повинні систематично, кожного року оновлюватися та бути легкодоступними для користувачів, студентів і викладацького складу або у роздруку, або на дискеті. Зі зростанням рівня участі в ECTS існує пропозиція про викладення інформаційних пакетів про ECTS в Інтернеті.

Індивідуальний навчальний план містить інформацію про перелік, обсяг навантаження студента (усі види навчальної діяльності) і послідовність вивчення навчальних дисциплін (курсів). Він є робочим документом студента, який складається на початку кожного навчального року сумісно із куратором. У навчальний план студента включаються нормативний та вибірковий компоненти. *Нормативна частина* – це обов'язковий для засвоєння зміст фахової освіти. До нормативних навчальних дисциплін належать гуманітарні, соціально-економічні, фундаментальні дисципліни та цикл професійно орієнтованих дисциплін. Наразі чинними нормативними актами вищим навчальним закладам надається автономне право на визначення змісту освіти, але його рівень не має бути нижчим, ніж нормативний. Наближення вищої освіти в Україні до європейського рівня потребує перегляду співвідношення між нормативними і вибілковими дисциплінами в бік збільшення частки останніх.

Вибіркова частина містить перелік навчальних дисциплін, які обирають студенти або ВНЗ.

Кредитно-модульна система навчально-виховного процесу поєднується з рейтинговим оцінюванням, ґрунтується на поопераційному контролі і накопиченні рейтингових балів з різних видів навчально-пізнавальної діяльності студента протягом усього періоду навчання (семестр, навчальний рік).

Навчальний рейтинг (англ. rating – оцінка) – інтегральний індекс, або комплексний показник якості навчальних досягнень студента, який повинен характеризувати рівень знань, умінь і навичок студента з навчальної дисципліни, а також систематичність його навчально-пізнавальної діяльності, активність, самостійність і творчість.

Рейтингова оцінка визначається як сума балів, які отримав студент за виконання індивідуальних завдань, за якість навчальної роботи на лекційних, семінарсько-практичних заняттях, самостійної роботи, за відповіді на колоквіумах, на поточних контрольних заходах та інших видах навчально-пізнавальної діяльності.

Студент, який протягом семестру набрав кількість балів, меншу за необхідну, зобов'язаний скласти іспит (залік).

ТЕМА 3. ЗМІСТ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

3.1. ПОНЯТТЯ ПРО ЗМІСТ ОСВІТИ ТА ЙОГО КОМПОНЕНТИ

Зміст навчання в усі часи був і залишається розмірним процесу історичного розвитку людського суспільства. Тому при його визначенні важливо враховувати його високе функціональне та історичне навантаження.

Зміст освіти – це науково обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Зміст освіти визначається освітньо-професійною програмою підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та ВНЗ і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах.

При формуванні змісту професійної освіти керуються основними *принципами* його відбору:

– *науковості*, що виявляється у відповідності знань останнім досягненням наукового, соціального і культурного прогресу;

– *обліку соціальних умов і потреб суспільства*; залежно від потреб суспільства різний вплив на відбір змісту освіти можуть здійснювати принципи гуманності, особистісної орієнтації, науковості тощо;

– *відповідності змісту освіти цілям певної моделі підготовки фахівців зі спеціальності*; на всіх рівнях – навчального плану, програм та підручників – знаходять відображення дидактичні принципи;

– *структурної єдності змісту освіти на різних рівнях спільноти і на міжпредметному рівні*;

– *єдності змістового та процесуально-діяльнісного аспектів навчання*, що передбачає включення в змісті освіти діяльнісних компонентів: цілепокладання, планування, освітніх технологій тощо. Цей принцип виражається в необхідності внести до навчальних програм не тільки зміст, а й види діяльності студентів: дослідження, дискусії, конструювання тощо;

– *доступності та природовідповідності змісту освіти* – виражається в структурі освіти віковим та індивідуальним особливостям тим, хто навчається, а також відповідним умовам навчання тощо

Складовими змісту вищої освіти є нормативний та вибірковий компоненти. Нормативний компонент визначають відповідні державні галузеві стандарти освіти, а вибірковий – стандарт певного ВНЗ.

Загальній обсяг часу для вивчення навчальної дисципліни містить час для аудиторних форм навчання і самостійної роботи студента.

Співвідношення між обсягами аудиторних занять та самостійної роботи студентів форми і періодичність проміжного контролю визначаються навчальним планом ВНЗ.

Зміст навчальних дисциплін повинен відповідати таким принципам:

– відповідність вимогам стандартів освіти;

– відповідність змісту вимогам розвитку суспільства, науки, культури та особистості фахівця;

- єдність змістового та процесуального аспектів навчання;
- диференціація та інтеграція компоненти змісту освіти;
- повнота змісту навчання тощо.
- науковість;
- доступність;
- гуманізація;
- професійна спрямованість змісту навчального матеріалу
- цілісність та системність відбору інформації.

3.2. ГАЛУЗЕВІ СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Державний стандарт освіти – це сукупність норм, які визначають вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня.

Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО) розробляються для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня та напрямку підготовки (спеціальності) і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше як один раз на десять років.

Основними функціями галузевих стандартів вищої освіти є забезпечення досягнення і підтримання ВНЗ високого рівня вищої освіти через реалізацію нормативної частини змісту освіти та державної оцінки результатів роботи.

Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО) містять:

- освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників ВНЗ (ОКХ);
- освітньо-професійні програми підготовки (ОПП);
- засоби діагностики якості вищої освіти (ЗД).

Стандарти вищої освіти ВНЗ містять:

- перелік спеціалізацій за спеціальностями;
- варіативні частини ОКХ;
- варіативні частини ОПП;
- варіативні частини засобів діагностики якості вищої освіти;
- навчальні плани;
- програми навчальних дисциплін.

3.3. СКЛАДОВІ ГАЛУЗЕВИХ СТАНДАРТІВ ОСВІТИ: ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА, ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

До складових галузових стандартів вищої освіти належать:

1. *Освітньо-кваліфікаційна характеристика* – складова ГСВО, яка містить основні вимоги до компетентностей, професійних якостей, знань і умінь та якостей фахівця, які необхідні для успішного виконання професійних функцій. Зміст освітньо-кваліфікаційної характеристики визначається Міністерством освіти і науки України для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня: молодший спеціаліст; бакалавр; магістр.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника ВНЗ відображає цілі вищої освіти та професійної підготовки, визначає місце фахівця в структурі господарства держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих якостей, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації.

2. *Освітньо-професійна програма підготовки (ОПП)* – визначає нормативний термін та нормативну частину змісту навчання за певним напрямом або спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освіти й професійної підготовки фахівця. Вона розробляється та затверджується у визначеному порядку Міністерством освіти і науки України. Цей стандарт є основою для розробки освітньої складової моделі фахівця, що визначає зміст і рівень його професійної компетенції.

Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою підготовки встановлюється відповідно до визначеного рівня професійної діяльності.

Зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує можливості здобуття вищої осві-

ти і певної кваліфікації. Зміст навчання визначається ОПП підготовки фахівців, а також навчальним планом, навчальними програмами дисципліни тощо.

Структурно-логічна схема підготовки – це наукове і логічне обґрунтування процесу реалізації ОПП, її нормативної та варіативної частин.

Нормативна частина змісту навчання – це перелік обов’язкових навчальних дисциплін та видів практичної підготовки із зазначенням мінімального обсягу кредитів і годин, що складають нормативну частину змісту освіти і є обов’язковими.

3. *Засоби діагностики (ЗД) якості вищої освіти* – визначають стандартизовані методики, призначені для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою, яка навчається у ВНЗ за певною ОПП, рівня сформованості умінь рівню, визначеному в ОКХ, а також під час встановлення відповідності рівня якості вищої освіти, отриманої випускниками ВНЗ, вимогам стандартів вищої освіти.

3.4. НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Навчальний план – нормативний документ, який складається ВНЗ на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки. У ньому визначено перелік та обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять (лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття, консультації, навчальні й виробничі практики) та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби проведення поточного й підсумкового контролю.

У навчальному плані відображається також обсяг часу, передбачений на самостійну роботу.

Навчальний план підготовки фахівців за кожною спеціальністю розробляється навчальним відділом у взаємодії з кафедрами, підписується першим заступником ректора та затверджується ректором ВНЗ.

Навчальний план визначає організацію підготовки фахівця та опрацьовується на підставі освітньо-професійної програми. Він повинен відповідати основним вимогам:

- забезпечувати якісну реалізацію вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик, встановлювати оптимальний обсяг змісту та відповідність теоретичного і практичного навчання;
- бути науково обґрунтованим, відповідати досягненням науки, техніки, культури, практики й перспективам розвитку споживчої кооперації, бути досить гнучким і мати резерв часу для оперативного внесення до них необхідних уточнень;
- бути стабільним і діяти, як правило, протягом певного періоду навчання, встановленого для підготовки певних спеціалістів.

Під час розробки навчальних планів та організації навчального процесу слід дотримуватися таких положень:

- увесь період навчання студентів у ВНЗ поділяється на навчальні роки, які складаються із семестрів. Навчальний рік включає, як правило, два семестри;
- загальний обсяг навчальної роботи, включаючи самостійні заняття студентів, планується не більше 54 навчальних годин на тиждень, при цьому навантаження студентів усіма видами навчальних занять за розкладом під керівництвом викладача не повинно перевищувати 30 годин на тиждень;
- навчальний час, відведений для самостійних занять (самостійної роботи) студентам, повинен становити не менше $\frac{1}{3}$ та не більше $\frac{2}{3}$ загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної навчальної дисципліни.

У навчальних планах вказуються нормативні навчальні дисципліни, що є обов'язковими для вивчення всіма студентами, а також вибіркові навчальні дисципліни.

Нормативна частина змісту освіти є гарантованим мінімумом вимог до відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. Вона визначається державним стандартом освіти і є обов'язковим компонентом реалізації освітньо-професійної програми.

Нормативні навчальні дисципліни визначаються державним стандартом освіти (ОПП). Дотримання їх назв є обов'язковим для

ВНЗ, а обсяг не може бути меншим за обсяг, встановлений державним стандартом освіти.

Вибіркові навчальні дисципліни вводяться ВНЗ для більш повного задоволення освітніх і кваліфікаційних запитів особи та потреб суспільства, ефективнішого використання можливостей закладу освіти, врахування регіональних потреб тощо. Вони можуть бути як обов'язковими для всіх студентів, так і такими, що обираються студентами індивідуально.

Вибіркові навчальні дисципліни запроваджуються як спеціальні навчальні курси для поглиблення фундаментальної і професійно орієнтованої (теоретичної і практичної) підготовки.

3.5. НАВЧАЛЬНА ТА РОБОЧА ПРОГРАМИ

Навчальна програма – це нормативний документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації ОПП, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення, вимоги до знань і вмінь студентів.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний виклад змісту навчальної дисципліни і список джерел.

Навчальні програми нормативних дисциплін входять до комплексу документів ГСВО, розробляються і затверджуються як його складові.

Навчальні програми вибіркового дисциплін розробляються і затверджуються ВНЗ.

Робоча навчальна програма є нормативним документом ВНЗ і відпрацьовується для кожної навчальної дисципліни на підставі кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійної програми підготовки фахівців навчального плану.

Робоча навчальна програма визначає науковий зміст, обсяг навчальної дисципліни та матеріалу, який вивчається. Робочі навчальні програми розробляються з кожної навчальної дисципліни навчального плану.

Робоча навчальна програма з дисципліни містить: мету; організаційно-методичні рекомендації, які розкривають механізм реалізації поставлених цілей; розподіл навчального часу за розді-

лами, темами і видами навчальних занять; зміст навчальної дисципліни (назву розділів, тем та перелік навчальних питань, що підлягають вивченню), форми та засоби поточного й підсумкового контролю, перелік основних і додаткових джерел.

Компетенції, які передбачені робочою навчальною програмою, визначають кінцевий результат, який необхідно досягти при вивченні певної дисципліни. У ній має бути вказано, що студенти повинні знати й уміти та з чим бути ознайомленими в результаті вивчення дисципліни.

Робочі навчальні програми нормативних і вибіркового навчальних дисциплін розробляються відповідними кафедрами.

За відповідність рівня підготовки студента вимогам ГСВО несуть відповідальність керівники структурних підрозділів закладів освіти – декани факультетів, завідувачі кафедр.

За якість підготовки фахівців у ВНЗ загалом персональна відповідальність покладається на керівника вищого закладу освіти.

3.6. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації та інші видання є одним з основних джерел знань для студента.

Підручник – книга, в якій викладається система знань з конкретної навчальної дисципліни на рівні сучасних наукових досягнень відповідно до цілей навчання, визначених навчальною програмою і психолого-педагогічними вимогами. Він повинен відповідати сучасному рівню розвитку науки і практики, бути написаним доступно, гарною літературною мовою з чітко сформульованими визначеннями, правилами, законами, ідеями, за необхідності містити ілюстрації, схеми, малюнки.

Навчальний посібник – книга, матеріал якої висвітлює окремі розділи навчальної програми, розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші та довідкові відомості.

Методичні рекомендації – навчальне видання роз'яснень з тем (змістовних модулів), розділів (блоків змістовних модулів) чи певного питання навчальної дисципліни або роду навчально-практичної діяльності з методикою виконання окремих завдань,

певного виду робіт, а також заходів. Тобто цей вид навчально-методичного видання передбачає наявність викладеної методики навчальних дій студентів, пояснення їх дій при виконанні конкретних завдань. Методичні рекомендації містять різні поради, інструкції або алгоритми дій, пам'ятки, питання, вправи, завдання, педагогічні тести тощо.

У зв'язку з упровадженням елементів технології дистанційної освіти все більшого поширення набувають електронні посібники і підручники (ЕП) – навчально-методичні засоби, що призначені для допомоги студентам у самостійній роботі щодо засвоєння навчальної дисципліни або окремих її розділів з використанням комп'ютерних технологій.

Електронний підручник – це інформаційна система комплексного призначення, яка за допомогою єдиної комп'ютерної програми, без звертання до паперових носіїв інформації, забезпечує реалізацію дидактичних можливостей засобів інформаційно-комунікативних технологій на всіх ланках дидактичного циклу процесу навчання.

Практикум – навчальне видання, яке містить практичні завдання та вправи, виконання яких спрямоване на засвоєння вивченого матеріалу.

Хрестоматія – навчальне видання літературно-художніх, історичних, наукових чи інших творів або їх частин, які є об'єктом вивчення певного навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до офіційно затвердженої навчальної програми.

ТЕМА 4. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

4.1. ПОНЯТТЯ ПРО ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Форма, як зовнішній вигляд предмета (явища), його окреслення або оболонка, – одне з понять дидактики, що важко піддається визначенню. Під формою розуміють зовнішнє вираження узгодженої діяльності викладача та студентів, що здійснюється

в установленому порядку і режимі, втілюється у формах організації навчання.

Форма організації навчання – це певний порядок (режим, межа) організації, побудови й проведення навчальних занять, який дозволяє здійснювати освітній процес у ВНЗ. У формах реалізуються зміст освіти, принципи, методи навчання. Серед форм організації навчального процесу: навчальні заняття (лекція; семінарське, практичне, лабораторне, індивідуальне заняття, консультація); індивідуальні завдання; самостійна робота студента; практична підготовка студентів; контрольні заходи; державна атестація.

Навчальний процес у ВНЗ передбачає такі форми: лекції, практичні, лабораторні та семінарські заняття, самостійну роботу студентів, практичну підготовку, курсове та дипломне проектування, контрольні заходи.

Терміни навчання за відповідними формами визначаються можливостями виконання освітньо-професійної програми підготовки фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Навчання за денною та заочною формами навчання здійснюється за кошти державного бюджету, а також на підставі договорів між університетом та підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами.

Екстернат є особливою формою навчання осіб (екстернів) для здобуття певного рівня вищої освіти шляхом самостійного вивчення навчальних дисциплін і складання в університеті заліків, іспитів та проходження інших форм підсумкового контролю, передбачених навчальним планом.

Класифікація форм організації навчання здійснюється за різними ознаками: дидактичними цілями, кількістю студентів, місцем проведення навчання, тривалістю навчальних занять.

Вибір форм організації навчання залежить від основних завдань освіти і виховання, особливостей змісту дисципліни, конкретних цілей заняття, навчальних можливостей студентів, способів керівництва викладачем пізнавальною діяльністю студентів.

4.2. ЛЕКЦІЯ ЯК ПРОВІДНА ФОРМА НАВЧАННЯ

Лекція є однією з основних форм і водночас методів навчання у вищій школі.

Навчальна лекція – це логічно побудований, науково обґрунтований і систематизований виклад певної наукової або науково-методичної проблеми, ілюстрований, за необхідності, засобами наочності та демонстрацією дослідів.

Кожна окрема лекція є елементом курсу лекцій, який охоплює основний теоретичний матеріал окремої теми або кількох тем навчальної дисципліни.

Лекції повинні носити, як правило, проблемний характер, стимулювати активну пізнавальну діяльність студентів, сприяти формуванню у них творчого мислення.

Лекції проводяться лекторами – професорами і доцентами (викладачами) ВНЗ, а також провідними науковцями або спеціалістами, запрошеними для читання лекцій.

Лекція проводиться у відповідно обладнаних приміщеннях – аудиторіях для однієї або більше академічних груп студентів.

Лектор, якому доручено читати курс лекцій, зобов'язаний перед початком відповідного семестру подати на кафедру (до предметно-методичної комісії) складений ним конспект лекцій (авторський підручник, навчальний посібник, курс лекцій), контрольні завдання для проведення підсумкового контролю, передбаченого навчальним планом і робочою навчальною програмою з конкретної навчальної дисципліни. Лектор повинен вільно володіти змістом матеріалу навчальної дисципліни.

Обсяг навчального матеріалу, який розглядається на лекції, залежить від виду навчальної дисципліни та рівня підготовки студентів. Кількість навчальних питань у лекції має бути такою, щоб забезпечити глибоке розкриття її основної мети і разом з тим досить інтенсивну роботу тих, хто навчається.

Мета лекції – розкриття основних положень теми, досягнень науки з питань, що розглядаються, з'ясування невирішених та дискусійних проблем, узагальнення досвіду роботи.

Дидактична мета лекції полягає у:

- засвоєнні нових знань;
- систематизації й узагальненні знань;
- формуванні на основі здобутих знань ідейних поглядів, переконань, світогляду;
- розвитку пізнавальних і професійних інтересів.

Лекція покликана формувати у студентів основи знань з певної наукової галузі, а також визначати напрямок, основний зміст і характер усіх інших видів навчальних занять та самостійної роботи студентів з відповідної навчальної дисципліни. Зміст і структурно-логічна послідовність лекцій повинні відповідати затвердженій робочій програмі.

Серед *вимог* до сучасної лекції: науковість, проблемність, чітка структура, логіка викладу матеріалу, доступність викладу, аргументованість, виразність, професійна спрямованість тощо.

Лекція, як форма організації навчання, будується на поєднанні таких *етапів*:

- організаційний;
- постановка мети та активізація знань;
- засвоєння нових знань студентами;
- узагальнення й систематизація знань;
- видача завдань з підготовки до семінару, практичного заняття, навчальної конференції.

Традиційна лекція має зазвичай таку *структуру*:

✓ *вступна* частина (чітке повідомлення студентам теми, мети, завдань лекції та її плану (3-5 основних проблем), мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів, актуалізація опорних знань студентів (коротке повторення вузлових питань раніше вивченого та «створення містка» для отримання нових знань);

✓ *основна* частина – логічний і послідовний виклад змісту лекції, розкриття її плану;

✓ *заклучна* частина – узагальнення вивченого та підведення підсумків, рекомендації щодо самостійної роботи студентів за темою лекції, відповіді на запитання студентів.

Лекція може містити 3-5 питань. Перед початком лекції доцільно повідомити студентам план викладу теми.

На етапі первинного засвоєння матеріалу, крім власне лекції тривалістю 20-25 хвилин (з обов'язковим конспектуванням її студентами у вигляді стислих записів), мають бути й інші форми роботи: евристична бесіда, самостійна робота з книгою або екранними посібниками. Кожен такий етап (тривалістю 30-35 хвилин) має закінчуватися 5-6-хвилинним усвідомленням матеріалу. Студенти мають відповідати на запитання: чому? що спільного? підтвердіть, доведіть, розв'яжіть задачу.

У кінці лекції викладач зобов'язаний підвести підсумки заняття і оцінити роботу студентів (виставити бали).

Під час лекції (90 хвилин) студенти мають скласти опорний конспект обсягом 2-2,5 сторінки, який може бути дещо розширений і доповнений під час самостійної роботи в позанавчальний час.

Лектор повинен мати широкий науковий світогляд, володіти ґрунтовними знаннями і практичним досвідом у відповідній науковій галузі чи сфері виробничої діяльності, *вміти* системно, аргументовано, на належному науковому і методичному рівні викладати в лекціях теоретичні основи навчального курсу. Його лекції мають бути глибокими за змістом і доступними за формою викладу.

Зміст і структурно-логічна послідовність лекцій мають відповідати затвердженій робочій навчальній програмі.

Викладач зобов'язаний дотримуватись змісту робочої програми щодо тематики лекційних занять. Він вільний у виборі форм, методів і засобів донесення навчального матеріалу студентам.

4.3. Види лекцій

За різними критеріями виділяють такі *види лекцій*:

- за загальною метою: навчальні, виховні, освітні, розвивальні;
- за науковим рівнем: академічні і популярні;

– за дидактичними завданнями: вступні, поточні, заключні, узагальнювальні, оглядові, лекції-консультації, лекції-візуалізації, методологічні, інструктивні;

– за способом викладу матеріалу: бінарні, лекції-дискусії, лекції проблемні, лекції-конференції, лекції із запланованими помилками; лекції-бесіди тощо.

Охарактеризуємо види лекцій за способом викладу навчального матеріалу.

Проблемна лекція – створення проблемної ситуації певної трудности, яку студенти не можуть подолати за допомогою наявних знань. Навчальні проблемні ситуації, які викликають інтелектуальні утруднення, мають бути посильними за своєю складністю, враховувати пізнавальні можливості студентів, бути в руслі предмета, що вивчається, і становити інтерес для майбутньої професійної діяльності. Такі лекції звичайно мають діалоговий характер.

Мультимедійна лекція – це лекція із застосуванням мультимедійної техніки, оскільки візуальна інформація позитивно впливає на процес сприйняття у зв'язку із наданням можливості поєднувати образ і слово. Наочний матеріал сприяє безпосередньому запам'ятовуванню, виділенню найбільш суттєвого, підвищує увагу й інтерес студентів.

Бінарна лекція (binarius – дві частини) – один із варіантів проблемної лекції. Передбачає проблемний виклад матеріалу в діалозі двох викладачів (представники різних наукових шкіл, теоретик і практик) за участю студентів, емоційну насиченість заняття, культуру діалогічного спілкування, високий професіоналізм викладачів.

Лекція із заздалегідь запланованими помилками – один із найскладніших видів лекції. В межах такої лекції викладач передбачає певну кількість типових помилок, про що повідомляє студентів на початку лекції. Завдання студентів полягає у виявленні і фіксуванні цих помилок на полях конспекту. На аналіз змісту та причин помилок відводиться певний час. Подібна лекція одночасно виконує стимулювальну, розвивальну та контролювальну функції.

Лекція-бесіда (або лекція-діалог з аудиторією) – найбільш типова форма активного залучення студентів до навчального процесу. Бесіда передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією. Перевага бесіди полягає у тому, що вона дозволяє прикути увагу до найбільш важливих питань теми, визначити зміст і темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливостей аудиторії. Для економії часу запитання бажано формулювати так, щоб на них можна було давати короткі відповіді. Студенти, обмірковуючи відповідь на задане запитання, мають можливість самостійно дійти висновків і узагальнень, які викладач мав їм повідомити як нові знання, або ж зрозуміти глибину і важливість проблеми, яка обговорюється.

Лекція-дискусія – викладач не тільки використовує відповіді слухачів на його запитання, а й організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами. Це активізує пізнавальну діяльність аудиторії, дозволяє викладачеві керувати колективною думкою, долаючи негативні установки і помилкові думки деяких студентів, водночас глибоко поважаючи право особистості на висловлювання власних поглядів.

Лекція-конференція – проводиться як науково-практичне заняття за попередньо окресленою проблемою із системою доповідей, підготовлених студентами, для її аналізу. Кожен студентський виступ має бути логічно завершеним і відповідати запропонованій викладачем програмі. Система виступів дозволить різнобічно висвітлити актуальні наукові проблеми. Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів можна підготувати групу опонентів та експертів, які будуть доповнювати і поглиблювати інформацію доповідачів та висловлювати критичні зауваження. В кінці лекції викладачеві слід узагальнити результати виступів студентів і оцінити їх діяльність.

Лекція-прес-конференція – перед початком лекції викладач пропонує студентам поставити у письмовій формі питання, які потребують більш детального розгляду, або викликали зацікавленість чи непорозуміння. Потім викладач їх сортує і лекцію проводить у вигляді відповідей на ці запитання.

4.4. СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

З метою поглибленого вивчення, узагальнення основних питань навчальної дисципліни проводять *семінарське заняття* – вид навчального заняття, на якому викладач організовує обговорення студентами питань з попередньо визначених робочою програмою тем, до яких студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань. Семінарські заняття проводяться у формі бесіди, рецензування та обговорення доповідей, дискусій.

Основне завдання семінарського заняття – поглибити й закріпити знання, одержані студентами на лекції та в процесі самостійної роботи над навчальною та науковою літературою, прищепити їм навички пошуку, узагальнення, критичного аналізу навчального матеріалу, уміння висувати й захищати свої погляди з питань, що розглядаються.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами виступи, активність у дискусії, уміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо.

Семінарське заняття – це завжди безпосередній контакт зі студентами, встановлення довірливих відносин, продуктивне педагогічне спілкування. Досвідчені викладачі, формуючи атмосферу творчої роботи, орієнтують студентів на виступи за характером оцінки, дискусії, співвідносячи їх із простим викладом вивчених та підготовлених тем, заслуховуванням виступів. Викладач дає установку на прослуховування або акцентує увагу студентів на оцінці та обговоренні залежно від тематики і ситуації. Враховуючи все це, викладач керує дискусією та розподілом ролей. Невпевненим студентам пропонуються окремі полегшені питання, які дають можливість виступити та відчувати психологічний стан успіху.

Дидактичні *цілі* семінарських занять:

- забезпечення педагогічних умов для поглиблення і закріплення знань студентів з основ навчального курсу, набутих під час лекцій та у процесі вивчення навчальної інформації, що виноситься на самостійне опрацювання;

- спонукання студентів до колективного творчого обговорення найбільш складних питань навчального курсу, активізація їх до самостійного вивчення наукової та методичної літератури, формування у них навичок самоосвіти;

- оволодіння методами аналізу фактів, явищ і проблем, що розглядаються, та формування умінь і навичок здійснення різних видів майбутньої професійної діяльності.

Семінари сприяють розвитку творчої самостійності студентів, поглиблюють їх інтерес до науки і наукових досліджень, розвивають логічне мислення, вміння та навички публічного виступу, уміння висловлювати й аргументувати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів, а також допомагають глибокому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції.

Проведення семінарського заняття передбачає обов'язкове підведення викладачем підсумків обговорення теми та оцінювання участі в ньому студентів.

Під час викладання тієї чи іншої дисципліни рекомендується використовувати різні *види* семінарських занять, зокрема:

Семінари-бесіди – найпростіша форма семінару, побудована на основі *евристичної бесіди* (студенти дають відповіді на запитання, що мають проблемний характер і вимагають творчого, продуктивного мислення, на зразок: «Чому ...?», «Як Ви вважаєте...?», «Чим можна пояснити... ?» тощо); *дискусія* (від лат. *розгляд, дослідження*) є вищим рівнем евристичної бесіди; найбільш поширеними і ефективними є: *«круглий стіл»*, *форум*, *дебати*, *симпозіум* (базуються на обміні думками між усіма учасниками, що привчає студентів самостійно мислити, сприяє розвитку аналітичних навичок, розвиває здатність до виваженої аргументації, обстоювання власних поглядів, адекватно оцінювати себе та поважати думки інших); можуть проводитися шляхом розгляду питань у вигляді невеликих доповідей студентів та подальшого обговорення учасниками семінару.

Наукові семінари – характеризуються високим рівнем узагальнення знань, умінь, навичок; дидактичні цілі і завдання цього

заняття реалізуються шляхом заслуховування і широкого аналізу звітів студентів про проведену науково-пошукову роботу; проводяться у формі наукових конференцій; на них студенти виступають з доповідями, в яких висвітлюють результати виконаної ними науково-пошукової роботи, підготовки до студентських наукових конференцій тощо.

З використанням ігрових ситуацій – проводяться у формі пізнавальної гри за типом телевізійних ігор (наприклад: «Що, де, коли?», «Брейн-ринг», «КВВ» та ін.); ефективним різновидом є рольові ігри, що проводяться у формі наукових конференцій (на них студенти-доповідачі виступають у ролі експертів з того чи іншого питання; їхні доповіді рецензуються і оцінюються групою рецензентів – до 3-х осіб); студенти, які не згодні з деякими положеннями, висвітленими у доповідях експертів, виступають у ролі опонентів; веде конференцію студент-головуючий, який надає слово усім учасникам гри, підводить підсумки після кожної доповіді, організовує обговорення тощо); різновидом рольових ігор є прес-конференції (студент, який виконує роль прес-секретаря, веде конференцію; студенти журналісти ставлять запитання експертам з проблем, що винесені на розгляд семінару).

Міжпредметні семінари – проводяться одним або різними викладачами; на них обговорюється навчальна інформація, яка є предметом вивчення декількох дисциплін.

Серед власне семінарських занять найпоширенішими є такі види: розгорнута бесіда, доповідь (повідомлення), обговорення рефератів і творчих робіт, коментоване читання, розв'язування задач, диспут, конференція тощо.

Семінар-розгорнута бесіда. На такому семінарі тему поділяють на невеликі за обсягом, але органічно пов'язані між собою питання. Формулюють їх як пізнавальні, проблемні завдання. Виконання одного завдання є основою для виконання наступного. Це дає змогу залучити до обговорення максимум студентів. Доцільно заохочувати слухачів виступати з уточненнями і доповненнями. Цей вид семінару не передбачає письмових доповідей чи рефератів. Його структура: організація групи – вступне слово викладача – власне бесіда – підведення підсумків заняття.

Семінар-доповідь (повідомлення). Такий семінар потребує ґрунтовної підготовки, використання багатьох джерел. Інколи заздалегідь доцільно провести дослід, спостереження, обробити числовий матеріал. Доповідач послідовно викладає свої думки, аргументує їх вагомими фактами, ілюструє переконливими прикладами. Решта студентів уважно його слухають, щоб бути готовими до доповнень, підтверджуючи чи спростовуючи викладене. Цей вид семінару має значні педагогічні можливості, але для їх реалізації необхідна активність студентів.

З метою активізації студентів під час таких занять вдаються до системи опанування. Сутність її в тому, що, крім основного виступаючого, виступають 1-2 опоненти. Усі повинні керуватися певними вимогами до відповідей: чіткість, повнота і точність викладу матеріалу на основі першоджерел і додаткової літератури; ілюстрування прикладами, фактами, цифрами; завершення відповіді логічним висновком; виклад літературною мовою; контакт виступаючого з аудиторією тощо.

Опонент уважно слухає відповідь, доповнює її, уточнює незрозумілі місця, висловлює свою думку з проблемних питань, оцінює відповідь. Після виступу опонентів виступають ще 4-5 студентів, а викладач підводить підсумок. Такий семінар часто набуває ознак дискусії.

Семінар-диспут (дискусія). Добре продумана його організація захоплює студентів, пробуджує інтерес до предмета, сприяє глибокому засвоєнню навчальної інформації, виховує принциповість, розвиває логічне мислення і мовленнєву діяльність. Він передбачає чітко, конкретно сформульовану тему і залучення до роботи всієї групи. Перелік питань має містити явні і приховані суперечності. Це спонукає мислити, сперечатися, доводити свої погляди. Керуючи диспутом, викладач має виявляти тактовність, коректність, уважність.

За своєю структурою семінар-диспут містить вступне слово, власне дискусію і підбиття підсумків.

Для ефективного проведення диспуту на семінарських заняттях необхідні такі умови: безперечна спірність предмета обго-

ворення (тезису дискусії); використання об'єктивних аргументів; дотримання правил формальної логіки; зацікавленість студентів – учасників дискусії; високий рівень комунікативних умінь студентів (уміння слухати і вникати в сутність поглядів опонентів, регулювати власний емоційний настрій, орієнтуватися в ситуації спілкування, її цілях, враховувати особистісні якості інших учасників дискусії).

Організуючи дискусію, слід враховувати суб'єктивні перешкоди залучення до неї: невпевненість у власній позиції; побоювання втратити свій статус; відсутність власної позиції; інтровертованість особистості (небажання розкривати власне «Я»); негативне емоційне ставлення до об'єкта дискусії (предмета, проблеми) і суб'єктів дискусії (викладача, учасників-студентів); особистісні риси (тривожність, підвищена критичність тощо).

Семінар-конференція. Це найскладніший вид семінару. Викладач наперед визначає тему, мету і завдання семінару, формулює основні і додаткові запитання, розподіляє їх між студентами з урахуванням індивідуальних можливостей, добирає літературу, заохочує студентів до пошуку додаткових матеріалів з теми, проводить групові й індивідуальні консультації. Під час підготовки до такого семінару використовують спостереження, матеріали екскурсій, результати досліджень, додаткову літературу тощо. Доцільним є запрошення фахівців з проблеми, що обговорюється.

Під час заняття одні студенти виступають із доповідями та повідомленнями, а інші доповнюють їх виступи, ставлять запитання, беруть участь у дискусії. Викладач спрямовує обговорення доповідей проблемними запитаннями, залучає до обміну думок, дискусії.

Семінар-прес-конференція. Кілька студентів готують доповіді з питань, передбачених планом семінару. Після виступу доповідачеві ставлять запитання, як це має місце на семінарі-конференції.

Семінар «мозковий штурм». Його мета – зініціювати максимум ідей для розв'язання проблеми. Викладач формулює проблему у формі запитання. Обговорення починається з виступу студента, який за кілька хвилин має запропонувати власний спосіб

розв'язання проблеми. Запропоновані студентом ідеї в обмежений час обмірковуються усіма учасниками семінару. Потім виступає інший студент, пропонує іншу ідею або розвиває попередню. Кожен учасник семінару може висловлювати власні думки.

Успіх такого семінару залежить від дотримання певних умов: недопущення критики суджень, пропозицій, тез у момент генерування ідей; стимулювання генерування великої кількості ідей за короткий проміжок часу («ланцюгова реакція»); чітка, зрозуміла всім постановка завдання.

Час проведення «мозкового штурму» не має перевищувати двох годин; відповіді, рішення під час заняття пропонуються без аргументування. Після генерації ідей проводиться їх об'єктивізація: фіксація всіх рішень, пропозицій, висловлювань, групування всіх ідей за змістом і призначенням, «звільнення» висловлювань від особистісних ознак шляхом стандартного записування ідей. Критика запропонованих ідей починається на етапі селекції, тобто виділення за певною ознакою, і полягає у визначенні реальності пропозицій, значущості ідей за критеріями їх безпосередньої реалізації, виділення тих рішень, що вимагають конструктивного розроблення.

Отже, вибір викладачем того чи іншого виду семінару зумовлюється багатьма чинниками: метою заняття і змістом навчального матеріалу, роком навчання (молодші, середні і старші курси), складом академічної групи, рівнем підготовки студентів, педагогічною майстерністю викладача тощо.

4.5. ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

З метою набуття професійного досвіду застосовують *практичне заняття* – форму навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння та навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно до сформульованих завдань.

Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни. Проведення практичного за-

няття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі: тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями, наборі завдань різної складності для розв'язування їх студентами на занятті.

Практичне заняття містить: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів; постанову загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів; розв'язування завдань з їх обговоренням; розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання. Оцінки, отримані студентом за окремі практичні заняття, враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Дидактична *мета* практичного заняття – розширення, поглиблення й деталізація наукових знань, отриманих студентами на лекціях та в процесі самостійної роботи і спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, формування умінь і навичок, розвиток наукового мислення та усного мовлення студентів.

Правильно організовані практичні заняття мають важливе виховне та практичне значення – реалізують дидактичний принцип зв'язку теорії з практикою й орієнтовані на вирішення таких *завдань*:

- поглиблення, закріплення, конкретизація знань, отриманих на лекціях та в процесі самостійної роботи;
- формування практичних умінь і навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності;
- розвиток уміння спостерігати та пояснювати явища, що вивчаються;
- розвиток самостійності тощо.

До методів проведення практичних занять відносять:

1. Вправи (групові та індивідуальні), в ході яких аналізуються і відпрацьовуються: практичні дії; професійні ввідні з прийняттям щодо них конкретних рішень; завдання, що відображають поведінку фахівців у різних умовах професійної діяльності; службові документи.

2. Аналіз конкретних професійних ситуацій.

3. Вирішення завдань.
4. Робота з документами і діловими паперами.
5. Моделювання ситуацій.

Структура практичного заняття містить такі елементи:

- вступне слово викладача;
- відповіді на запитання студентів з матеріалу, що залишився не зовсім зрозумілим;
- опитування студентів перед початком виконання вправ і завдань;
- практична частина;
- заключне слово викладача.

Підготовка до практичного заняття проводиться поетапно:

1 етап – визначення цілі: формування навичок і умінь; розвиток професійно-ділових якостей.

2 етап – розробка заняття: визначення методу (методів) проведення; планування обсягу завдань для відпрацювання; уявне конструювання практичного заняття, його частин, блоків.

3 етап – збір матеріалів для практичного заняття. На цьому етапі викладач повинен враховувати такі вимоги: реальність і вірогідність матеріалів; різноманітність матеріалів, їх новизна; дидактична доцільність і прийнятність матеріалів, їх повчальність; посиленість засвоєння на високому рівні складності; юридична правомірність.

4 етап – підготовка методичних матеріалів до практичного заняття: розробка завдань; розробка методичних рекомендацій; розробка засобів наочності та дидактичних матеріалів.

Для проведення практичного заняття викладачем готуються відповідні методичні матеріали: тести для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями; набір практичних завдань різної складності для розв'язування їх студентами на занятті та необхідні дидактичні засоби.

Студенти згідно з тематичним планом проведення практичних занять самостійно опрацьовують лекційний матеріал та рекомендовані джерела з відповідної теми, готують, за потребою, необхідні дидактичні матеріали та виконують домашні завдання.

Якість підготовки студентів до заняття та їх участь у розв'язуванні практичних завдань оцінюються викладачем і враховуються при виставленні підсумкової оцінки з цієї навчальної дисципліни.

Практичні заняття значною мірою забезпечують відпрацювання набутих знань, умінь і навичок прийняття практичних рішень у реальних умовах професійної діяльності, ґрунтуються на теоретичній основі, розвивають логічне мислення, вміння аналізувати явища, узагальнювати факти, сприяють регулярній і планомірній самостійній роботі у процесі вивчення певного курсу.

4.6. ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ

Лабораторне заняття – форма навчальних занять, під час яких студенти під керівництвом викладача особисто проводять натурні або імітаційні експерименти чи дослідження з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень конкретної навчальної дисципліни, набувають практичних навичок у роботі з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальними пристроями, оволодівають методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі.

Лабораторні заняття проводяться в спеціально обладнаних навчальних лабораторіях з використанням устаткування, пристосованого до умов навчального процесу (лабораторних макетів, установок тощо). В окремих випадках лабораторні заняття можуть проводитися в умовах реального професійного середовища (на виробництві, підприємстві, наукових лабораторіях тощо).

За результатами виконаної на занятті лабораторної роботи студенти оформляють індивідуальні звіти та захищають ці звіти перед викладачем.

Перелік тем лабораторних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

Лабораторне заняття включає проведення поточного контролю підготовленості студентів до виконання певної лабораторної

роботи, виконання завдань теми зняття, оформлення індивідуального звіту з виконаної роботи та його захист перед викладачем.

Виконання лабораторної роботи оцінюється викладачем. Підсумкова оцінка виставляється в журнал обліку виконання лабораторних робіт. Підсумкові оцінки, отримані студентом за виконання лабораторних робіт, враховуються при виставленні семестрової підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Дидактичною метою лабораторного заняття є практичне підтвердження окремих теоретичних положень певної навчальної дисципліни, набуття практичних умінь і навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі. Перелік тем лабораторних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

Лабораторне заняття проводиться зі студентами, кількість яких не перевищує половини академічної групи.

Структура лабораторних занять складається з таких етапів:

- попередній контроль підготовленості студентів до виконання конкретної лабораторної роботи;
- підготовка до експерименту, обговорення викладачем завдання з групою;
- розподіл завдань між учасниками робочої групи, проведення експерименту, самостійне індивідуальне або колективне виконання завдання;
- консультації викладача у процесі навчання;
- обговорення й оцінювання одержаних результатів робочою групою;
- оформлення результатів, звіт студентів про виконання завдання;
- контрольна співбесіда викладача з представниками робочих груп або з кожним студентом індивідуально.

У разі виконання лабораторних робіт, пов'язаних з можливою небезпекою для здоров'я та життя студентів, обов'язковим етапом його підготовки та проведення є інструктаж з правил безпеки, контроль за їх дотриманням.

4.7. ІНШІ ФОРМИ ЗАНЯТЬ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Індивідуальне заняття – різновид навчального заняття з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей.

Індивідуальне заняття організовується за окремим графіком з урахуванням індивідуального навчального плану студента і може охоплювати одну або декілька тем з однієї або декількох навчальних дисциплін, а в окремих випадках – повний обсяг тем навчальних занять для конкретного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Види індивідуальних навчальних занять, їх обсяг, форми й методи проведення, форми та методи поточного й підсумкового контролю (крім державної атестації) визначаються індивідуальним планом студента.

Консультація – одна із форм навчальних занять, яка проводиться з метою отримання студентом відповіді на окремі теоретичні чи практичні питання та для пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Консультації протягом семестру (поточні консультації, семестрові) та перед контрольним заходом (екзаменаційні) проводяться за графіком деканату факультету.

Консультація може бути *індивідуальною* або *груповою*, проводиться для академічної групи чи потоку студентів. Це залежить від того, чи консультиє викладач студентів з питань, пов'язаних із виконанням індивідуальних завдань (магістерської роботи), чи з теоретичних питань навчальної дисципліни або певних аспектів їх практичного застосування.

Обсяг часу на проведення консультацій протягом семестру у вищих закладах освіти першого і другого рівнів акредитації передбачається навчальним планом зі спеціальності.

Колоквіум (розмова, бесіда) передбачає з'ясування рівня засвоєння студентами знань, оволодіння вміннями й навичками з окремої теми чи розділу. Колоквіум, як правило, проводиться з тих дисциплін, що читаються протягом 2-3 семестрів.

Практична підготовка студента. Дидактичною метою практичної підготовки студентів є оволодіння ними навичками, уміннями та способами організації майбутньої професійної діяльності.

Практика студентів є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців у вищих закладах освіти і проводиться на оснащених відповідним чином базах практики закладів освіти, а також на сучасних підприємствах і організаціях різних галузей господарства, освіти, охорони здоров'я і державного управління.

Відповідальність за організацію і проведення практичної підготовки студентів покладається безпосередньо на керівників вищих закладів освіти. Навчально-методичне керівництво і виконання програм практики забезпечують відповідні кафедри вищих закладів освіти. Загальну організацію практики студентів та контроль за її проведенням у вищому закладі освіти здійснює керівник практики (завідувач відділом практики).

До керівництва практикою студентів залучаються досвідчені викладачі вищого закладу освіти та спеціалісти з даного фаху, які працюють в організації, установі, де проходить практика.

У ВНЗ використовуються такі види практики: ознайомлювальна, навчальна і виробнича. Навчальна практика може проводитись як з відривом, так і без відриву від навчання. Виробнича практика проводиться з відривом від навчання і безпосередньо пов'язана з майбутньою професійною діяльністю.

Терміни проведення практики визначаються навчальним планом (робочим навчальним планом), а її зміст – навчальною програмою практики.

ТЕМА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

5.1. САМОСТІЙНА РОБОТА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Вищий навчальний заклад має випускати фахівців, здатних самостійно оновлювати і поповнювати свої знання і творчо застосовувати їх у своїй практичній діяльності. У цьому контексті

важливе місце відводиться вдосконаленню самостійної роботи студентів (СРС), її організації і плануванню як форми навчання, яка дозволяє формувати майбутнього фахівця шляхом індивідуальної пізнавальної діяльності, коли найбільш повно розкриваються здібності суб'єкта навчання, реалізується його творчий потенціал.

Життям доведено, що тільки ті знання, які студент здобув самостійно, завдяки власному досвіду, думці і дії, будуть насправді міцними. За даними ЮНЕСКО, в процесі викладання навчального матеріалу засвоюється 15 % інформації, що сприймається на слух, 65 % – слух і зір. Якщо навчальний матеріал опрацьовується власноручно, самостійно виконується завдання від його постанови до аналізу отриманих результатів, то засвоюється не менше 90 % інформації.

Самостійна робота студентів може бути витлумачена у двох значеннях:

- *по-перше*, як процес творчого мислення студента при вирішенні будь-якої проблеми, завдання, засвоєння того чи іншого матеріалу незалежно від того, відбувається це в аудиторії, вдома або в бібліотеці. Адже студент на лекції не тільки слухає і конспектує, але й аналізує, зіставляє, оцінює повідомлений лектором матеріал, тобто є активним учасником освітнього процесу;

- *по-друге*, як деякий результат розумової діяльності, відтворений у

написаному рефераті, дипломній, курсовій, контрольній роботі, у вирішенні індивідуального домашнього завдання тощо.

Самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Зміст СРС визначається змістом навчання з орієнтацією на освітньо-кваліфікаційну характеристику. Зміст самостійної роботи до конкретної навчальної дисципліни визначається робочою навчальною програмою та методичними рекомендаціями викладача.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом і повинен становити не

менше $1/3$ та не більше $2/3$ загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної навчальної дисципліни.

Співвідношення обсягів аудиторних занять і самостійної роботи студентів визначається з урахуванням специфіки та змісту навчальної дисципліни, її місця, значення в реалізації освітньо-професійної програми, а також кількості практичних, семінарських і лабораторних занять.

Метою СРС є втілення в життя принципу індивідуального підходу до навчання; крім того, регламентована навальним планом і здійснювана під керівництвом викладача СРС може стати найефективнішим методичним засобом реалізації цього принципу.

Тобто СРС у широкому розумінні – це робота, що стосується оволодіння науковими знаннями та практичними уміннями та навичками, активна розумова діяльність в усіх формах навчально-виховного процесу.

СРС розглядається як головний резерв оптимізації навчального процесу і водночас є могутнім стимулом розвитку творчого потенціалу, активності особистості.

5.2. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

При організації СРС у вищому навчальному закладі мають бути чітко визначені:

- зміст і мета СРС;
- план СРС;
- форми контролю та критерії оцінки ефективності СРС;
- організаційно-методичне забезпечення СРС.

Зміст самостійної роботи визначається:

- навчальною програмою дисципліни;
- методичними матеріалами;
- завданнями;
- рекомендаціями викладача.

Як вид навчальної діяльності самостійна робота характеризується водночас своїм зв'язком з усіма формами планового на-

вчального процесу та своєю специфічністю як за змістом, так і за багатогранністю методичних прийомів.

Організація СРС складається з кількох *етапів*, а саме:

- вивчення часу і трудомісткості СРС;
- нормування СРС;
- планування СРС;
- навчально-методичне забезпечення СРС;
- контроль за СРС;
- аналіз поточної успішності та результатів СРС.

Самостійна робота студента *забезпечується* комплексом навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної дисципліни. Методичні матеріали повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента. Для самостійної роботи студенту також рекомендується відповідна наукова та фахова література, електронні підручники, навчальні комп'ютерні програми тощо.

При організації СРС з використанням складного обладнання чи устаткування, складних систем доступу до інформації передбачається можливість отримання необхідної консультації або допомоги з боку фахівця.

До основних *принципів* організації СРС відносять:

1. СРС – це органічна частина навчального процесу, отже, в організації цієї роботи важливим є принцип комплексного підходу.

2. Провідним принципом системи навчання, є навчання на високому рівні інтелектуальних труднощів. СРС ставить перед студентами високі інтелектуальні завдання, вирішення яких вимагає певних зусиль.

3. СРС повинна мати навчальний характер, тобто студента необхідно навчити раціональним методам самостійної роботи.

4. СРС – це творча діяльність, яка сприяє формуванню творчої особистості.

5. Важливим принципом СРС є індивідуалізація, тобто самостійна робота має бути організована як індивідуальна робота для кожного студента. Для цього викладач повинен враховувати

вікові і психологічні можливості кожного студента, наявність знань, умінь і навичок, рівень пізнавальних інтересів.

6. Принцип поступового переходу від контролю СРС з боку викладача до взаємо- і самоконтролю.

Отже, організація самостійної діяльності студентів – це дії викладачів, спрямовані на створення дидактичних умов, необхідних для своєчасного і успішного виконання роботи. Організація СРС забезпечує активне керівництво процесом виконання завдань, можливість стимулювати організацію при підготовці до роботи і в процесі її виконання.

5.3. ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота на різних ступенях навчання різниться за формою і змістом: від опрацювання інформації, отриманої під час лекцій, підготовки до семінарських, лабораторних і практичних занять, виконання домашніх завдань, підготовки до заліків та іспитів до поглибленого вивчення першоджерел, спеціальної літератури, архівних матеріалів, документів, проведення наукових досліджень і підготовки на їх основі доповідей на студентських наукових конференціях, виконання курсових, дипломних і магістерських робіт.

У зв'язку з тим, що на самостійну роботу студентів у навчальних планах виділено певний час, її можна назвати регламентованою СРС або індивідуальною роботою під керівництвом викладача і визначити такі її форми, як *аудиторна* та *позааудиторна*. Обов'язковими видами самостійної роботи є ті, що затверджені навчальним планом.

Аудиторна самостійна робота:

- *консультації* (потоківі, індивідуальні, методичні, установчі перед семінаром, заліком, екзаменом). Студент отримує не тільки інформаційний матеріал, але й допомогу з питань організації та методики проведення самостійної роботи:

- *колоквіуми*, які мають велике значення для активізації розумової діяльності студентів, які однаковою мірою об'єднують навчальну і контрольну функції;

– *контрольні роботи* – проводяться після логічного завершення частини лекційних та практичних занять з дисципліни.

Аудиторна самостійна робота під час проведення практичних і лабораторних занять може реалізовуватися у таких видах робіт:

- вивчення навчальної та додаткової літератури;
- ознайомлення з нормативним матеріалом, описом відповідної апаратури;
- перегляд демонстраційних дослідів за допомогою відео- та комп'ютерної апаратури;
- екскурсії, зустрічі з ученими та працівниками галузі;
- виконання розрахункових завдань;
- ділова (рольова гра);
- виконання навчально-дослідницької роботи з подальшим обговоренням результатів експерименту;
- розв'язання ситуаційних завдань;
- інтерпретація результатів лабораторної роботи з оформленням індивідуального звіту та його захист перед викладачем;
- заповнення робочих зошитів для лабораторних (практичних) занять.

Найбільш ефективною для засвоєння матеріалу є *позааудиторна* самостійна робота, яка дозволяє студентові найкращим чином реалізувати свої творчі можливості.

Позааудиторна самостійна робота планується на весь період вивчення дисципліни і затверджується на засіданнях кафедри. Види позааудиторної самостійної роботи та її зміст визначаються навчальними програмами кафедри і можуть змінюватись залежно від планування аудиторної роботи.

Позааудиторна СРС: підготовка до практичних, семінарських і лабораторних занять, навчально-виробнича практика, участь у НДРС, користування мережею Internet, курсове, дипломне проектування.

Прикладами позааудиторної СРС є:

- підготовка рефератів, доповідей з їх обговоренням в аудиторії;

- перегляд телевізійних передач, фільмів з подальшою дискусією;
- робота з навчальними комп'ютерними програмами;
- підготовка індивідуальних звітів щодо збору даних та їх аналіз;
- підготовка до лабораторних, практичних та семінарських занять;
- виконання індивідуальних завдань з дисципліни;
- ведення щоденників з практичної підготовки;
- виконання тестів для самоконтролю та ін.;
- виконання контрольних робіт та ін. (заочна форма навчання).

Позааудиторна самостійна робота поділяється, зі свого боку, на СРС, яка не вимагає участі викладача, не нормується навчальною частиною, і на ту, що вимагає участі викладача і нормується.

Частина самостійної роботи, відведена на *самопідготовку* до лабораторних і практичних занять, повинна становити 1/3 від загального обсягу навчального часу за дисциплінами. Цей час надається студенту для самостійного опрацювання теоретичного матеріалу, виконання певних робіт (заповнення робочого журналу, обробка даних попереднього заняття тощо). Такий вид позааудиторної самостійної роботи не нормується, а її зміст та обсяг не вносяться додатково до робочої програми дисципліни.

Решта самостійної роботи вимагає участі викладача, певного методичного та матеріального забезпечення, обов'язково визначається у робочій програмі за своїм змістом і нормується в обсязі годин, що становлять різницю між загальним обсягом годин та годин, які відводяться на аудиторне навчання і самостійну роботу з підготовки до занять.

До нормативної самостійної роботи належать *контрольні роботи* та *індивідуальні завдання*. Види нормованої самостійної роботи за кожною дисципліною визначаються та затверджуються відповідними кафедрами і знаходять своє відображення у навчальному плані кожної спеціальності окремо.

Індивідуальні завдання можуть являти собою:

- курсову роботу (проект);
- дипломну (магістерську) роботу (проект);
- розрахункові та графічні завдання;
- реферати;
- НДРС, участь у навчально-наукових семінарах та конференціях.

СРС планується викладачем на весь період вивчення дисципліни і затверджується на засіданнях кафедри.

Самостійна робота може здійснюватись індивідуально або парами та групами. Залежно від кількості студентів, що об'єднали зусилля для її виконання, вона може відповідно поділятися на індивідуальну, парну, групову. У разі виконання завдань у парі або групою робота здійснюється на основі взаємодопомоги, взаємоперевірки, взаємооцінки, взаємної психологічної підтримки, що істотно впливає на її ефективність.

5.4. ПЛАНУВАННЯ ТА КЕРІВНИЦТВО САМОСТІЙНОЮ РОБОТОЮ СТУДЕНТІВ

Планування СРС є одним із головних напрямів роботи кафедр і циклових методичних комісій. Для активізації СРС необхідно правильно її спланувати відповідно до профілю спеціальності, можливостей навчального плану і змісту дисципліни.

Вихідними даними для планування СРС на кафедрі є стандарти освіти зі спеціальності.

Для підвищення ефективності самостійної роботи студентів викладач здійснює її методичне керівництво і корекцію. У матеріалах, призначених для аудиторних занять, він визначає певний мінімум інформації для самостійного опрацювання студентами, надає чіткі методичні вказівки щодо виконання роботи, рекомендує літературу, передбачає моніторинг виконання завдань та консультування студентів, організує своєчасне оцінювання отриманих результатів.

Керівництво самостійною діяльністю передбачає визначення її мети та методів, корекцію і оцінку виконаних студентами дій.

Керівництво СРС у процесі навчання відбувається за допомогою системи завдань, розрахованої на надання студентам усе більшої самостійності. При цьому враховуються індивідуальні особливості студентів, рівень мовних знань, пізнавальних інтересів та пізнавальної самостійності. Форма і характер керівництва діяльністю студента при цьому орієнтовані на його потенційні можливості, а не на досягнутий ним рівень.

З урахуванням рівня підготовленості студентів викладачам необхідно застосовувати різні варіанти керівництва їх самостійною роботою:

- для студентів з низьким рівнем підготовки – це визначення мети діяльності, розробка зразка розв'язування типової задачі, алгоритм діяльності;
- для студентів із середнім рівнем підготовки – використання плану роботи з окремої теми для самостійного складання плану роботи з наступними темами;
- для студентів з високим рівнем підготовки – формування узагальненого прийому діяльності на основі її аналізу тощо.

Керуючи позааудиторною роботою студентів, викладач:

- проводить поточні співбесіди та контроль;
- проводить консультації;
- аналізує, рецензує матеріали, дає їм оцінку і вносить корективи;
- організує дискусії тощо.

5.5. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СРС

Самостійна робота студентів забезпечується комплексом навчально-методичних засобів, необхідних для вивчення конкретної навчальної дисципліни чи окремої теми: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, навчально-лабораторним обладнанням, інформаційно-комунікаційними засобами тощо.

Методичне забезпечення самостійної роботи студентів повинне передбачати й засоби самоконтролю (тести, пакет контрольних завдань тощо).

Викладач визначає обсяг і зміст самостійної роботи, узгоджує її з іншими видами навчальної діяльності, розробляє методичні засоби проведення поточного та підсумкового контролю, аналізує результати самостійної навчальної роботи кожного студента.

ВНЗ створює студенту всі умови, необхідні для успішної самостійної навчальної роботи, а також надає йому потрібні для цього засоби (навчальну літературу, лабораторне обладнання й устаткування, електронні інформаційні засоби тощо).

Самостійна робота студентів забезпечується системою навчально-методичних засобів та інформаційних матеріалів, передбачених для вивчення конкретної дисципліни.

Систему навчально-методичних засобів кожної дисципліни складають:

- навчально-методичні комплекси за дисциплінами: підручники, посібники, методичні рекомендації до виконання самостійної роботи;
- навчальні програми;
- банк тестових запитань з відповідями;
- завдання для самостійної роботи;
- робочі журнали для лабораторних, практичних занять;
- інші наочні та науково-технічні і науково-методичні розробки.

Методичні матеріали повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента. Для самостійної роботи студенту також рекомендується відповідна наукова та фахова література.

Створення *електронних підручників* дозволить студентові працювати з комп'ютером і швидко знаходити відповіді на питання, які його цікавлять. До того ж це основний вид навчально-методичної літератури, який буде отримувати студент, що навчається заочно (дистанційно).

Дуже важливу роль у забезпеченні самостійної роботи методичними та інформаційними матеріалами сьогодні виконує бібліотека, яка є навчальним, науковим, інформаційним та культур-

но-просвітницьким підрозділом ВНЗ. Організація самостійної роботи вимагає певного матеріального забезпечення.

Ще одним стимулом для розвитку самостійної роботи стало широке впровадження комп'ютерних технологій і розгалуження мережі Internet, коли відповіді на низку запитань можна отримати за допомогою споріднених сайтів вищих навчальних закладів не тільки України, а й усього світу.

Самостійна робота сприяє поглибленню і розширенню знань, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності, оволодінню прийомами процесу пізнання, розвитку пізнавальних здібностей. Самостійна робота виховує самостійність як рису характеру, що має велике значення у становленні особистості сучасного спеціаліста вищої кваліфікації.

ТЕМА 6. МЕТОДИ І ЗАСОБИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

6.1. ПОНЯТТЯ ПРО МЕТОДИ І ЗАСОБИ НАВЧАННЯ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Метод навчання – упорядкований спосіб взаємопов'язаної діяльності викладача і студента, спрямований на досягнення навчально-виховних цілей. Методи навчання пов'язані з метою навчання, його змістом, рівнем готовності суб'єкта до навчання, особливостями дидактичних засобів, а також часом, визначеним на вивчення навчального матеріалу. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності.

Прийоми навчання – це складова методу, конкретні дії педагога й студентів, спрямовані на реалізацію вимог тих чи інших методів.

Засоби навчання – це різноманітне навчальне обладнання, що використовується у системі пізнавальної діяльності (книги, письмове приладдя, лабораторне обладнання, технічні засоби та ін.).

У загальній дидактиці існують різні підходи до *класифікації* методів навчання, в основу яких покладають певну ознаку. Наприклад, залежно від основних дидактичних завдань розрізняють такі методи: здобуття нових знань; формування вмінь і навичок; застосування знань на практиці; творча діяльність; закріплення знань, умінь і навичок; перевірка і оцінювання знань, умінь і навичок.

За особливостями навчально-пізнавальної діяльності методи поділяють на: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький. Беручи за основу логіку побудови навчального матеріалу, виділяють індуктивні (від фактів до узагальнення), дедуктивні (від загального до роз'яснення окремих фактів) методи. Поширеною є класифікація, згідно з якою існують три групи методів: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (словесні, наочні, практичні); методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю і самоконтролю. У зв'язку з підвищенням інтересу до проблемного навчання розглядається ідея класифікації методів навчання на засадах проблемності.

Наведені класифікації не вичерпують усіх можливих методів, у практичній педагогічній діяльності науково-педагогічних працівників постійно створюються нові методи і прийоми навчання.

6.2. АКТИВНІ ТА ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Сучасні вимоги до фахівця передбачають не тільки володіння необхідними знаннями, вміннями та навичками їх застосування, а й розвиток певного рівня пізнавальної самостійності, здатності до самоосвіти. Аналіз теорії і практики навчально-виховного процесу показує, що методи традиційного або інформаційно-рецептивного навчання, спрямовані на передачу певної суми знань, а також формування умінь і навичок практичної діяльності, не завжди здатні вирішити подібні завдання. Традиційні методи передбачають надання готових рішень як зразка, актив-

ність студента за своєю спрямованістю та змістом носить репродуктивний характер. Активні методи навчання (АМН) спрямовані на активізацію мислення студентів і характеризуються високим ступенем інтерактивності, мотивації та емоційного сприйняття навчального процесу, дозволяють: активізувати і розвивати пізнавальну та творчу діяльність; підвищувати результативність навчального процесу; формувати й оцінювати професійні компетенції, особливо в частині організації та виконання колективної роботи. Серед відмінних ознак АМН: цілеспрямована активізація мислення, коли студент змушений бути активним незалежно від його бажання; самостійний творчий пошук рішень, підвищена ступінь мотивації та емоційності; інтерактивний характер, тобто постійна взаємодія суб'єктів навчальної діяльності (студентів і викладачів) за допомогою прямих і зворотних зв'язків, вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми.

Активні методи навчання поділяють на *імітаційні*, тобто засновані на імітації професійної діяльності, і *неімітаційні* методи. Відмінною ознакою занять, що проводяться з використанням імітаційних методів, є наявність моделі досліджуваного процесу (імітація індивідуальної чи колективної професійної діяльності).

Імітаційні методи поділяються на ігрові і неігрові. Методи, при реалізації яких студенти повинні грати певні ролі, належать до ігрових. Вони дуже ефективні при засвоєнні матеріалу, оскільки досягається суттєве наближення навчального процесу до практичної професійної діяльності при високому ступені мотивації та активності студентів. До ігрових методів відносять ділові та рольові ігри, організаційно-діяльнісні ігри, ігрове проектування.

До імітаційних неігрових занять відносять ситуаційні методи (аналіз конкретних ситуацій, кейс-технології), імітаційні вправи, груповий та індивідуальний тренінг та ін.

До неімітаційних занять відносять: проблемні лекції та семінари, тематичні дискусії, «мозковий штурм», групову консультацію, педагогічні ігрові вправи, науково-практичні конференції. Характерна ознака подібних занять – відсутність імітаційної моделі досліджуваного процесу або діяльності. Активізація навчан-

ня реалізується тут в результаті використання постійно діючих прямих і зворотних зв'язків між викладачем і студентами.

Серед активних методів навчання виділяють особливу групу методів – інтерактивні. Термін «інтерактивний» англійського походження і має значення «взаємодіючий», здатний до взаємодії (англ. interact, де inter – взаємний, act – діяти). Тобто інтерактивне навчання – це насамперед діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія викладача та студента. Особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії усіх його членів.

Організація навчання на основі інтерактивного підходу передбачає моделювання життєвих і виробничих ситуацій, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин, ігрову діяльність тощо.

Інтерактивне навчання ставить на меті створення комфортних, наближених до професійної діяльності, умов навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність і які забезпечать активну взаємодію студентів між собою. Воно виключає домінування одного учасника навчального процесу над іншими, однієї думки над іншою. Особлива цінність застосування інтерактивного навчання в тому, що студенти навчаються ефективній роботі в колективі. Учасники інтерактивного навчання здатні вести обговорення, ділитися здобутками, співпрацювати, а також самостійно розробляти навчальні матеріали. Коли студенти навчаються, взаємодіючи між собою, вони відчувають емоційну та інтелектуальну підтримку, яка дозволяє вийти за межі їх нинішнього рівня освіченості.

За умови вмілого упровадження інтерактивні методи навчання дозволяють залучити до роботи всіх студентів; сприяють виробленню соціально важливих навичок роботи в колективі, вмінь і навичок культури дискусії, прийняття спільних рішень; розвивають уміння спілкуватись, презентувати результати роботи.

Серед найбільш поширених методів активного й інтерактивного навчання:

робота в малих групах, яка дає всім учасникам можливість діяти, практикувати навички співробітництва, міжособистісного

спілкування (зокрема, володіння прийомами активного слухання, вироблення загального рішення, розв'язання протиріч). Роботу в малих групах використовують, коли потрібно вирішити проблему, з якою важко впоратися індивідуально. При комплектуванні груп необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості студентів;

«мозковий штурм» (*Brainstorming*) – запропонований у 1937 році А. Осборном. Ідея методу заснована на тому, що критика і боязнь гальмують мислення, сковують творчі процеси. З огляду на це було запропоновано розділити в часі висунення гіпотез і їх критичну оцінку.

Мета методу – абстрагування від звичайного ходу думок, висунення якомога більшої кількості ідей щодо вирішення проблеми протягом обмеженого часу.

У ході застосування методу група студентів розподіляється на пари, малі чи великі групи, в яких генеруються та фіксуються (письмово або усно) усі ідеї щодо заданої проблеми. Під час «мозкового штурму» перевага надається нестандартним фантастичним ідеям, заохочуються ідеї з комбінування та нового застосування ідей, раніше висунутих у ході «мозкового штурму»;

тренінг – метод групового консультування, активного групового навчання, орієнтованого на формування професійно важливих умінь і навичок та адаптації до нової соціальної ролі. Термін «тренінг» (англ. train, training – навчання, виховання, тренування). Це запланований процес модифікації (зміни) відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з тим, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі. Тренування (англ. to train – виховувати, навчати) – комплекс вправ для тренування в чому-небудь. *Навчальний тренінг* – це інтенсивна форма групової роботи, в якій акцент робиться не стільки на передачу інформації, скільки на отримання особистісного досвіду професійної діяльності. Серед правил тренінгу виділяють такі, як цінування часу, ввічливість, позитивність та інші. Тренінги складаються з комплексу різноманітних вправ та ігор, об'єднаних в сис-

тему невеликими теоретичними модулями (по 5-15 хв). Вони досить різноманітні за своїм цільовим призначенням (від навчальних і розвивальних до психокорекційних та психотерапевтичних), змістом, формами (тренінги, семінари-тренінги, тренінги-марафони та ін.) і техніками проведення;

дискусія є важливим засобом активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі навчання. Вони значною мірою сприяють розвитку критичного мислення, дають можливість визначити власну позицію, формують навички відстоювати свою думку, поглиблюють знання з проблеми, що обговорюється. Сучасна дидактика визнає велику освітню і виховну цінність дискусій.

Світовий педагогічний досвід накопичив прийоми організації обміну думок, які є згорнутими формами дискусії. До них належать:

- ✓ «круглий стіл» – бесіда, в якій на рівних бере участь невелика група студентів (до 5 осіб), відбувається обмін думками як між студентами, так і з аудиторією;

- ✓ «засідання експертної групи» – спільне обговорення поставленої проблеми учасниками групи (4-5 осіб з визначеним заздалегідь головуючим) та обговорення досить стислої доповіді, в якій кожен доповідач висловлює свою позицію;

- ✓ «форум» – обговорення, що нагадує «засідання експертної групи», у ході якого ця група обмінюється думками з аудиторією;

- ✓ «дебати» – формалізоване обговорення, побудоване на основі виступів учасників-представників двох протилежних команд-суперників і заперечень до цих виступів.

Підготовка та проведення дискусії. Головна роль у дискусії належить викладачу, його вмінню задавати запитання, вести діалог, тримати паузи, очікуючи відповіді. Протягом дискусії роль викладача не повинна зводитися до директивних реплік або висловлювання особистих суджень. Багаторічна практика показує високу ефективність запитань відкритого типу, що стимулюють мислення. Це «дивергентні» або «оцінні» за своїм змістом запитання. Вони не передбачають (на відміну від закритих «конвергентних») короткої, однозначної відповіді, спонукають до пошу-

ку, творчого мислення. Це питання типу: Як? Чому? За яких умов? Що може статися, якщо...? «Оцінні» питання допомагають студенту виробити свою власну оцінку того чи іншого явища, власне судження;

коучинг – це співпраця викладача зі студентом, яка допомагає досягти реальних результатів у майбутній професійній діяльності.

Коучинг виходить з того, що кожна людина має величезний потенціал і безліч талантів, які потрібно допомогти розкрити. Коуч-тренер потрібний для підвищення усвідомленості та ефективності особистої діяльності і досягнення визначних результатів у професійній діяльності й житті.

У межах роботи вирішуються різні види актуальних завдань, наприклад:

- ✓ відточування лідерських якостей;
- ✓ навчання певному стилю управління і культурі стосунків;
- ✓ підготовка перспективних співробітників для вирішення складних завдань, формування робочих груп і творчих команд;
- ✓ розв'язання конфліктних ситуацій, оптимізація взаємовідносин;
- ✓ посилення мотивації, підвищення ефективності діяльності;
- ✓ сприяння впровадженню інновацій;

дидактична гра. У процесі навчальної гри відбувається залучення студента до умов майбутньої професійної діяльності. Студент входить у світ навчальної гри: засвоює оптимальні зразки професійних дій, продукує більш ефективні варіанти професійної діяльності, що сприяє становленню його професійної компетентності.

Моделювання професійної діяльності в умовах дидактичних ігор, які є «навчальним полігоном» для відпрацьовування практичних умінь і навичок, забезпечує трансформацію отриманих знань під час вивчення окремих дисциплін у системний комплекс професійних дій, з якими майбутній фахівець може братися за професійну діяльність, удосконалюватися, професійно зростати, а

не навчатися азів професіоналізму методом спроб і помилок на реальному робочому місці.

Моделювання професійно орієнтованої поведінки в умовах навчання відбувається завдяки розробці комплексу різноманітних ігрових ситуацій, вибір яких детермінується реальними професійними потребами майбутніх фахівців та симулюється реальними професійними умовами. Роль викладача полягає в тому, щоб запропонувати такі навчальні ситуації, які є професійно цінними для студента, оскільки мають професійне спрямування, задовольняють пізнавальний інтерес студента й водночас дають йому змогу розкрити і реалізувати професійну компетентність.

Саме в таких ігрових ситуаціях студенти можуть асоціювати себе з певною особою, роль якої вони виконують, поставити себе на її місце в певних обставинах, що збагатить життєвий досвід, допоможе набути фахових умінь і навичок.

До педагогічних завдань дидактичної гри відносять:

- стимулювання пізнавальної мотивації студентів для забезпечення умов вияву професійної мотивації;
- формування у студентів цілісного уявлення про майбутню професійну діяльність, її динаміку і зміст;
- формування професійних умінь і навичок;
- набуття досвіду в прийнятті індивідуальних і колективних рішень.

Серед переваг дидактичних ігор науковці виділяють:

- активізацію й інтенсифікацію процесу навчання;
- можливість моделювання будь-якого виду діяльності;
- зміну мотивації до навчання, оскільки збуджується допитливість студентів щодо способів вирішення професійних та навчальних проблем в ігровому середовищі і посилюється інтерес до міжособистісної взаємодії;
- сприяння розвитку особистості, зацікавленості у саморозвитку та розкритті свого людського потенціалу;
- сприяння опануванню студентом досвіду діяльності, подібної до тієї, яку він буде реалізовувати у професійному житті;

– спонукання учасників тренувати певні особистісні навички, необхідні у груповому навчальному процесі, а саме: диференційованого сприйняття, відкритої комунікації, постанови вимог, прийняття рішень, допомоги іншим, співробітництва, пошуку можливостей самодопомоги, особистісної відповідальності тощо;

– зниження тривожності учасників, особливо на початковій стадії роботи; сприяння зняттю деяких захисних механізмів, оскільки інструкції і дотримання групових норм надають можливість моделювати у грі складні форми поведінки;

– емоційну насиченість процесу навчання.

Дидактичні ігри розподіляються на дві великі групи: *імітаційні* (аналіз конкретних ситуацій, логічно-розумові, креативно-пізнавальні, куди відносять «мозковий штурм», «брейн-ринг» тощо) та *рольові*, що мають певний логічно-змістовий сюжет, професійно-ділову чи соціально-психологічну спрямованість, драматичність, тому об'єднують організаційно-діяльнісні, професійно-комунікативні, ситуативно-сюжетні, драматизаційні ігри, які виділяються як самостійні в інших класифікаціях, і симулятивно-ігрові ситуації;

метод проектів – система навчання, при якій студенти набувають знання та вміння в процесі самостійного планування та виконання низки практичних завдань – проектів. Проект – це комплекс пошукових, дослідницьких, розрахункових, графічних та інших видів робіт, виконуваних самостійно, але під керівництвом викладача, з метою практичного або теоретичного вирішення значущої проблеми;

робота в парах. Метод ефективний на початкових етапах навчання студентів роботі у малих групах. Його можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети. За умов парної роботи всі студенти в групі отримують можливість говорити, висловлюватись. Робота в парах дає студентам час подумати, обмінятись ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед аудиторією. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію. Використання такого виду співпраці

сприяє тому, що студенти не можуть ухилитися від виконання завдання.

Парна робота вимагає обміну думками і дозволяє швидко виконати вправи, які в звичайних умовах або неможливі (обговорення подій, інформації, підведення підсумків заняття, події тощо, взяти інтерв'ю один в одного, анкетування партнера), або потребують великих витрат часу. Після цього один з партнерів доповідає перед аудиторією про результати.

Отже, активні й інтерактивні методи навчання дозволяють формувати: здатність адаптуватися в групі; вміння встановлювати особисті контакти, обмінюватися інформацією; готовність прийняти на себе відповідальність за діяльність групи; здатність висувати і формулювати ідеї, проекти; готовність йти на виправданий ризик і приймати нестандартні рішення; вміння уникати повторення помилок і прорахунків; здатність чітко і переконливо викладати свої думки, передбачати наслідки вжитих кроків; вміння ефективно управляти своєю діяльністю і часом.

6.3. ЗАСОБИ НАВЧАННЯ

Ефективність використання методів навчання значною мірою залежить від застосування *засобів навчання*, під якими розуміють сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію мети навчально-виховного процесу.

До засобів навчання відносять: слово, навчальні підручники і книги, прилади, інструменти, обладнання, наочні матеріали тощо.

Найважливішим засобом навчання є слово викладача, за допомогою якого він організовує засвоєння знань студентами, формує у них відповідні уміння та навички. Викладаючи новий матеріал, викладач спонукає до роздумів над ним, його осмислення і усвідомлення.

Важливим засобом навчання є підручник, за допомогою якого студент відновлює в пам'яті, повторює та закріплює здобуті на заняттях знання, виконує різні види самостійної роботи.

Інші засоби навчання виконують різноманітні функції:

- замінюють викладача як джерело знань (кінофільми, магнітофон, комп'ютер та ін.);
- конкретизують, уточнюють, поглиблюють відомості, які повідомляє викладач (картини, карти, таблиці та інший наочний матеріал);
- є прямими об'єктами вивчення, дослідження (машини, прилади, хімічні речовини, об'єкти живої природи);
- виступають «посередниками» між студентом і природою або виробництвом у тих випадках, коли їх безпосереднє вивчення неможливе або утруднене (препарати, моделі, колекції, гербарії тощо);
- формують у студентів навчальні та професійні уміння та навички (прилади, інструменти та ін.);
- є символічними (знаковими) засобами (історичні та географічні карти, технічні креслення, графіки, діаграми тощо).

Необхідними чинниками, що сприяють успішному засвоєнню знань, є *технічні засоби навчання (ТЗН)*. До них належать:

- дидактична техніка (телевізори, відеомагнітофони, комп'ютери);
- екранні посібники статичної проекції;
- посібники динамічної проекції (кінофільми, кінофрагменти, відеофільми та ін.);
- фонопосібники (магнітофонні записи, відеозаписи).

Інформаційні ТЗН з огляду на те, які органи чуття залучені до сприймання навчальної інформації, поділяють на: аудійовані (слух); візуальні (зір).

Найзручнішими є аудіовізуальні (слухо-зорові), тобто ті, за яких показ зображення супроводжується текстом, а звуковий ряд – відповідними ілюстраціями.

Ефективнішими та більш доцільними нині є технічні засоби навчання широкого призначення – відеотехнічні і проекційні.

Провідне місце серед сучасних технічних засобів навчання посідає комп'ютерна техніка. У навчальному процесі комп'ютер використовується як засіб індивідуалізації навчання, як джерело

інформації, засіб оцінювання, обліку і реєстрації знань, засіб активізації творчої діяльності студентів, засіб допомоги в опануванні знань.

Для впровадження інформаційних засобів навчання у навчальний процес використовують комп'ютерне моделювання, яке дозволяє імітувати різноманітні явища і процеси у будь-якій галузі, Інтернет-технології, а саме: електронні гіпертекстові підручники, електронні навчальні програми, тренажери, електронні бібліотеки, віртуальні екскурсії, відеозаняття, відеотренінги тощо.

ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

7.1. ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА

Виявлення стану навчально-виховної роботи, окремих її напрямів за допомогою спеціальних методик, щоб відповідно скоригувати зміст, форми і методи її реалізації в педагогічному процесі здійснюється у процесі *педагогічної діагностики*. Для діагностики педагогічного процесу використовують педагогічне спостереження, бесіду, анкетування, інтерв'ю, педагогічний експеримент, соціометричні методики та ін.

Процес аналізу й оцінювання навчальної діяльності студентів передбачає реалізацію таких функцій: виховна, розвивальна, навчальна, діагностична, стимулювальна, коригувальна, прогностична, контрольна.

Навчальна – забезпечення зворотного зв'язку як передумови підтримання дієвості й ефективності процесу навчання.

Діагностична – виявлення прогалин у знаннях студентів.

Стимулювальна – зумовлюється психологічними особливостями людини, що виявляється в бажанні особистості отримати оцінку результатів своєї діяльності, зокрема навчальної.

Виховна – вплив аналізу й оцінки навчальної діяльності на формування у студентів низки соціально-психологічних якостей.

Розвивальна – виявляється в тому, що студент, отримавши оцінку, відчуває бажання і потребу в активізації пізнавальної діяльності.

Коригувальна – на основі виявленого рівня знань, умінь і навичок, утруднень, недоліків, причин неуспішності вживаються заходи щодо усунення прогалин у знаннях і компетенціях.

Прогностична – викладач отримує дані для оцінки результатів своєї праці, методики для подальшого їх удосконалення.

Контрольна – можливість визначити рівень знань, умінь, навичок і компетенцій студента, забезпечити об'єктивність оцінювання, підготуватися до засвоєння нового навчального матеріалу.

7.2. ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Педагогічні вимоги до оцінювання навчальних досягнень студентів: об'єктивність оцінювання, індивідуальний характер оцінювання, гласність контролю, всебічність оцінювання, диференційованість оцінювання, різноманітність форм, методів контролю, що створює умови для реалізації функції контролю, підвищення інтересу студентів до його проведення і результатів, етичність ставлення до студента, повага до нього, валідність і надійність контролю, підготовка студентів до здійснення контролю і самоконтролю знань.

При визначенні навчальних досягнень студентів аналізу підлягають:

- характеристика відповіді студента (цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість, правильність);
- якість знань (осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність);
- ступінь сформованості умінь і навичок;
- рівень оволодіння розумовими операціями (вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, класифікувати, аргументувати, узагальнювати, робити висновки тощо);
- досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми, формувати гіпотези, розв'язувати проблеми);
- самостійність оцінних суджень.

Аналіз оцінювання навчальної діяльності студентів має здійснюватися з дотриманням певних принципів: плановість, систематичність і системність, об'єктивність, відкритість і прозорість, економічність, тематичність, урахування індивідуальних можливостей студентів, єдність вимог.

7.3. Види, форми і методи контролю

До форм і методів контролю як способів, які забезпечують зворотний зв'язок між студентом і викладачем у навчальному процесі, відносять:

1. Спостереження за навчальною роботою студентів.
2. Індивідуальне і фронтальне усне опитування.
3. Письмовий контроль.

4. Фронтальне опитування, при якому викладач одночасно запрошує для відповіді одразу кількох студентів, один з яких відповідає усно, один-два готуються для відповіді біля дошки, три-чотири працюють за картками на місцях. З рештою студентів проводиться інший вид роботи або подібний тому, що роблять біля дошки, але на іншому матеріалі.

3. Тестовий контроль.

4. Контроль за виконанням практичних завдань дозволяє впевнитися в тому, наскільки студент опанував знаннями і вміннями, як він використовує одержані знання в практичній роботі (проведення дослідів, робота в лабораторіях тощо).

5. Самоконтроль.
6. Заліки та іспити.

В організації навчального процесу вищих закладів освіти застосовується поточний, модульний, рубіжний і заключний контроль.

Поточний контроль – це оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу під час проведення кожного аудиторного заняття.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних, лабораторних та семінарських занять і має на меті пере-

вірку рівня підготовленості студентів з певних розділів (тем) навчальної програми, а також до виконання конкретних завдань. Форми проведення поточного контролю під час навчальних занять і система оцінювання знань студентів визначаються відповідною кафедрою.

Підсумковий контроль – здійснюється після завершення вивчення всіх тем модуля на останньому занятті. До підсумкового контролю допускаються студенти, які набрали кількість балів, не меншу за мінімальну.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання студентів на певному освітньо-кваліфікаційному рівні або на окремих його етапах.

У ВНЗ може використовуватись модульна або інші форми підсумкового контролю після закінчення логічно завершеної частини лекційних, практичних, семінарських або лабораторних занять з певної навчальної дисципліни.

Модульний контроль – це оцінювання якості засвоєння навчального матеріалу залікових модулів. Модульний контроль – це період підведення підсумків навчальної роботи студентів протягом семестру. Тривалість і терміни його проведення визначаються навчальним планом. Під час сесії проводиться поточний модульний контроль за окремим розкладом, який затверджується проректором з навчальної роботи. Перерва між модульними контролюми, якщо вона необхідна студентам для самопідготовки, повинна становити не менше 3–4 днів. Перед кожним модульним контролем проводиться консультація.

Семестровий контроль – проводиться у формі іспиту, заліку або диференційованого заліку. Ці форми контролю можуть проводитися усно чи письмово, за екзаменаційними білетами, тестами або у формі довільної співбесіди.

Залежно від специфіки навчальної дисципліни, методики викладання та інтенсивності поточного контролю підсумкова оцінка може виставлятися без проведення додаткових контрольних заходів.

Періодичність і терміни проведення контрольних заходів визначаються навчальними планами, а форми їх проведення –

робочою програмою навчальної дисципліни. Якщо студент навчається за індивідуальним навчальним планом, йому може визначатися окремий графік проведення контрольних заходів.

Державна атестація студента – це визначення фактичної відповідності рівня його освітньої (кваліфікаційної) підготовки вимогам освітньої (кваліфікаційної) характеристики.

Державна атестація студентів проводиться державною екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією після завершення навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні з метою встановлення фактичної відповідності рівня підготовки вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики.

У вищому закладі освіти створюється державна екзаменаційна (кваліфікаційна) комісія з кожного напрямку підготовки (спеціальності) незалежно від форм навчання. Вона перевіряє науково-теоретичну та практичну підготовку випускників, вирішує питання щодо присвоєння їм відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, видання державного документа встановленого зразка, опрацьовує пропозиції щодо поліпшення якості освітньо-професійної підготовки фахівців.

Державні випускні іспити приймає державна екзаменаційна комісія у наперед визначеному і затвердженому складі. Державні іспити можуть проводитися з окремих дисциплін або з груп дисциплін (комплексний державний іспит). Для проведення комплексного державного іспиту розробляється спеціальна програма, яка містить основні питання з навчальних програм профільних дисциплін. Програма комплексного державного іспиту розробляється кафедрою, затверджується ректором і доводиться до студентів не пізніше як за семестр до початку державного іспиту. Форма проведення державного іспиту обговорюється на засіданні вченої ради інституту і затверджується ректором.

За результатами складання державних іспитів захисту дипломних (кваліфікаційних) робіт (проектів) випускникам присвоюється кваліфікація відповідно до отриманої спеціальності, вручається диплом встановленого зразка.

7.4. РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Рейтингова система оцінки якості навчання – система контролювання та оцінювання якості знань, навичок і умінь студентів. Це тонкий гнучкий та дієвий засіб впливу на студента, який значно краще відповідає вимогам природного розвитку й прояву особистості, потребам сьогодення.

Метою рейтингової системи оцінювання є:

- інтенсифікація навчального процесу та підвищення якості підготовки фахівців;
- підвищення мотивації студентів до активного, свідомого навчання, систематичної самостійної роботи протягом семестру та відповідальності за результати навчальної діяльності;
- систематизація знань та активне їх засвоєння упродовж навчального року;
- недопущення розбіжностей між завданнями, що виносяться до контролю, та програмою дисципліни;
- встановлення постійного зворотного зв'язку з кожним студентом і своєчасне коригування його навчальної діяльності;
- забезпечення здорової конкуренції у навчанні;
- розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення та підвищення ефективності навчання;
- відкритість контролю: ознайомлення студентів на початку вивчення дисципліни з контрольними завданнями та всіма формами заходів і критеріями їх оцінювання;
- забезпечення належних умов вивчення програмного матеріалу і підготовки до контрольних заходів, що досягаються шляхом чіткого їх розмежування за змістом і у часі.

Рейтингова система оцінювання рівня навчальних досягнень студентів надає можливості для:

- стимулювання систематичної та самостійної роботи студентів;

- підвищення об'єктивності оцінки знань студентів;
- запровадження здорової конкуренції між студентами у навчанні;
- виявлення та розвитку творчих здібностей студентів.

Ефективність рейтингової системи полягає в тому, що вона, по-перше, враховує поточну успішність студента і тим самим значно активізує його самостійну роботу; по-друге, більш об'єктивно й точно оцінює знання студента за рахунок використання 100-бальної шкали оцінок; по-третє, створює основу для диференціації студентів, що дуже важливо при переході на багаторівневу систему навчання; по-четверте, дозволяє отримувати конкретну інформацію про виконання кожним студентом графіка самостійної роботи.

ТЕМА 8. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА У ВНЗ

8.1. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Одним із напрямів професійної діяльності викладача є *навчально-методична робота* – цілісна, заснована на досягненнях науки і передової педагогічної практики система взаємопов'язаних дій і заходів, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного викладача. Методична робота є важливою складовою навчально-виховного процесу й спрямована на вирішення завдань з підвищення якості підготовки фахівців на основі комплексного підходу до вдосконалення змісту, організації й методів навчання.

Навчально-методична робота спрямована на методичне забезпечення й удосконалення існуючих форм і видів занять зі студентами, упровадження сучасних педагогічних технологій, методів навчання.

Метою методичної роботи є підвищення професійної компетентності і методичної майстерності викладачів. Вона спонукає

кожного викладача до роботи над удосконаленням свого фахового рівня; сприяє взаємному збагаченню педагогічними знахідками; дає можливість молодим педагогам вчитися педагогічної майстерності у старших і більш досвідчених колег; забезпечує підтримання у педагогічному колективі духу творчості, прагнення до пошуку.

До основних напрямів методичної роботи відносять:

- перспективне та поточне планування навчально-методичної роботи;
- створення навчально-методичних комплексів з дисциплін і спеціальностей відповідно до сучасних вимог до рівня підготовки фахівців;
- упровадження освітніх інновацій, сучасних педагогічних технологій;
- удосконалення навчальних планів і програм підготовки фахівців;
- вивчення обсягу й змісту самостійної роботи студентів, вироблення методичних рекомендацій із планування, організації й контролю самостійної роботи студентів;
- організація системи підвищення педагогічної майстерності молодих викладачів, аспірантів і наукових співробітників;
- аналіз забезпеченості навчального процесу навчально-методичною літературою, формування поточних планів видання підручників, навчальних і методичних посібників і вказівок;
- вивчення, узагальнення й поширення позитивного досвіду навчально-методичної роботи, передових форм і методів проведення навчальних занять і організаційних форм навчання.

Координацію і керівництво всіма напрямками методичної роботи здійснює проректор з навчальної роботи, навчальна частина та центральна методична рада (ЦМР). При цьому її діяльність в основному спрямована на теоретичну розробку питань змісту й технології навчання, а також на аналіз і запровадження рекомендацій, направлених на поліпшення науково-методичного забезпечення навчального процесу. Методична рада у своїй практичній роботі керується Законом України «Про вищу освіту», на-

казами та інструктивними листами МОН і МОЗ України, статутом університету, наказами та розпорядженнями ректора і проректора з навчальної роботи.

Основні завдання роботи методичної ради:

- вирішення комплексу питань, що стосуються змісту освіти за напрямками підготовки, спеціальностями, для реалізації змісту освіти і його постійного удосконалення;
- організація і контроль діяльності кафедр з основних напрямів методичної роботи ВНЗ та розробка пропозицій щодо підвищення якості підготовки майбутніх фахівців;
- розгляд навчальних (робочих) планів та узгодження варіативних частин галузевих стандартів вищої освіти за напрямками підготовки;
- затвердження (розгляд) навчальних і робочих програм навчальних дисциплін, що читаються студентам;
- накопичення, узагальнення і розповсюдження позитивного досвіду організації методичної роботи факультетів, кафедр вітчизняних і закордонних вищих навчальних закладів;
- подання рекомендацій щодо застосування сучасних технологій навчання і контролю знань студентів;
- напрацювання рекомендацій щодо модернізації навчального процесу за принципами Болонської декларації;
- аналіз та затвердження планів видань навчальної, навчально-методичної літератури та формування пропозицій щодо їх коригування;
- розгляд питань за завданням ректорату про організаційно-методичний рівень навчального процесу та якість його методичного забезпечення на конкретних кафедрах, факультетах і формулювання висновків про їх відповідність встановленим вимогам;
- звіт перед вченою радою про підсумки методичної діяльності ВНЗ.

Керівництво методичною роботою здійснює проректор з науково-методичної роботи, центральна методична комісія, на кафедри – завідувач кафедри та методист.

Навчально-методичне забезпечення розробляється на основі державних документів: галузеві стандарти вищої освіти; навчальні плани; навчальні програми, робочі програми з усіх нормативних навчальних дисциплін; програми навчальної, виробничої й інших видів практик; підручники і навчальні посібники з грифом МОН України.

8.2. ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ

Зміст методичної роботи містить опрацювання й розробку навчально-методичної документації з дисципліни: робоча програма, конспекти лекцій, розробки семінарських, практичних або лабораторних занять, підготовка дидактичних матеріалів до занять, підготовка завдань та забезпечення самостійної роботи студентів, розробка матеріалів для різних видів контролю навчальних досягнень студентів тощо; взаємовідвідування й аналіз занять; участь у роботі методичних нарад, семінарів, тренінгів; робота з інформаційними джерелами.

Основні *завдання* навчально-методичної роботи:

- підвищення рівня педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників;
- удосконалення організації та забезпечення навчально-виховного процесу;
- удосконалення методики, підвищення ефективності та якості проведення всіх видів навчальних занять;
- упровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій, нових методів і методик викладання;
- постійне підвищення методичної майстерності викладачів, участь у методичних нарадах, конференціях, семінарах, заняття на курсах, школі молодих викладачів;
- удосконалення методичних матеріалів (методичних розробок тощо), підвищення їхньої якості;
- підвищення відповідальності викладачів за якість проведення занять.

8.3. ФОРМИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ

Форми методичної роботи: проведення методичних семінарів різних рівнів; відвідування занять провідних фахівців; взаємовідвідування занять; підвищення кваліфікації; участь у роботі методичних конференцій; опрацювання Інтерент-джерел; самоосвіта; постійне ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічних галузей науки і методик викладання; вивчення і втілення у практику передового педагогічного досвіду, творче використання перевірених рекомендацій: збагачення новими, прогресивними і досконалими методами і засобами навчання; вдосконалення самостійної роботи викладача, надання йому кваліфікаційної допомоги як у питаннях теорії, так і в практичній діяльності, підвищення результативності його педагогічної праці.

До *індивідуальних* форм методичної роботи належить індивідуальна методична допомога, яка включає: системне вивчення та аналіз роботи викладачів, надання допомоги педагогічним працівникам у виборі форм та методів навчання і виховання студентів, у вдосконаленні методики проведення навчальних занять; персональне проведення відкритих занять, індивідуальних і групових консультацій, надання допомоги викладачам у розробці навчальної документації, методичних рекомендацій, дидактичних матеріалів та інших методичних засобів навчання; виявлення, вивчення та узагальнення передового досвіду роботи педагогічних працівників; надання допомоги у самоосвіті, підготовці доповідей та виступів на конференціях, семінарах, у проведенні майстер-класів, запровадженні у навчально-виховний процес результатів творчо-пошукових робіт, передового педагогічного досвіду, інноваційних технологій.

МАТЕРІАЛ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

ТЕМА «НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВНЗ»

Основні поняття теми: навчально-виховний процес, компоненти навчально-виховного процесу: мета і завдання, форми, методи і засоби навчання, самостійна робота студентів, контроль навчальних досягнень студентів, навчання, викладання, учіння, викладач, студент.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. Визначити взаємозв'язок компонентів навчально-виховного процесу: мета і завдання, форми, методи і засоби навчання, самостійна робота студентів, контроль навчальних досягнень студентів, використовуючи методичний прийом «Сходінка». Працюючи в групі, розмістити у певній послідовності на умовній сходінці запропоновані компоненти навчально-виховного процесу.

Завдання 2. Визначити особливості викладання й учіння як складових процесу навчання. Визначити умови, які забезпечують якість навчально-виховного процесу. Результати подати у вигляді таблиці.

Таблиця

Сутність навчально-виховного процесу

Навчально-виховний процес			
викладання		учіння	
складові діяльності викладача	умови діяльності	складові діяльності студента	умови діяльності

Навчально-виховний процес			
викладання		учіння	
складові діяльності викладача	умови діяльності	складові діяльності студента	умови діяльності

Завдання для самостійної роботи

1. Визначити напрями вдосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі.

Індивідуальне науково-творче завдання

1. Скласти кросворд за темою «Навчально-виховний процес у вищій школі».

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте складові навчально-виховного процесу: мета і завдання, форми і методи, зміст, засоби навчання.

2. Розкрийте значення галузевих стандартів вищої освіти (ГСВО) у підготовці фахівців.

3. Охарактеризуйте компоненти змісту освіти: теоретичний, емпіричний, практичний.

4. Визначте функції навчання.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

ТЕМА «КРЕДИТНО-МОДУЛЬНА СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ»

Основні поняття теми: Болонський процес, нормативно-законодавчі документи, кредит, модуль, рейтинг, ECTS, індивідуальний план студента.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. Визначити й охарактеризувати принципи Болонського процесу.

Завдання 2. Опрацювати нормативно-законодавчі документи щодо впровадження Болонського процесу в систему вищої освіти України.

Завдання 3. Охарактеризувати стан упровадження КМСОНВП в умовах вищої школи України.

Завдання 4. Проаналізувати індивідуальний план студента, визначити його складові.

Завдання 5. Опрацювати робочу програму з навчальної дисципліни «Планування і організація навчально-виховного процесу у ВНЗ».

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти фрагмент робочої програми за вимогами КМСОНПВ.
2. Визначити складові рейтингу студентів.

Індивідуальне науково-творче завдання

1. Підготувати виступ-презентацію на тему «Хронологія Болонського процесу».

Контрольні питання

1. Визначте чинники Болонського процесу.
2. Охарактеризуйте структурні елементи КМСОНВП: кредит, модуль, рейтинг.
3. Назвіть умови впровадження КМСОНВП у вищу освіту України.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

ТЕМА «ЗМІСТ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ»

Основні поняття теми: зміст освіти, вимоги до змісту освіти, галузеві стандарти вищої освіти, навчальний план, навчальна програма, підручники, посібники.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. Охарактеризувати складові навчального плану спеціальності «Педагогіка вищої школи».

Складові навчального плану:

1. Реквізити.
2. Графік навчального процесу.
3. План навчального процесу.
4. Цикли дисциплін підготовки фахівця.

Завдання 2. Визначити складові робочої програми з дисципліни «Планування і організація навчально-виховного процесу у вищій школі». Визначити її структурні елементи.

Завдання 3. Визначити мету та завдання навчальної дисципліни «Планування і організація навчально-виховного процесу у вищій школі».

Завдання 4. Проаналізувати підручники і навчальні посібники, методичні рекомендації щодо визначення відповідності їх змісту робочій програмі з дисципліни.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначити чинники, що впливають на формування змісту вищої освіти.

Індивідуальне науково-творче завдання

1. Порівняти зміст навчальних планів з підготовки педагогічних кадрів в Україні та за кордоном.

Контрольні питання

1. Яким вимогам має відповідати зміст освіти у вищій школі?
2. Які документи регламентують зміст освіти?
3. Які критерії відбору змісту вищої освіти?
4. Який взаємозв'язок між навчальним планом, робочою програмою та підручниками?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

ТЕМА «ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ. ЛЕКЦІЯ ЯК ПРОВІДНА ФОРМА НАВЧАННЯ»

Основні поняття теми: форми організації навчання; лекція, види лекцій: проблемна, бінарна, мультимедійна, лекція-бесіда, лекція-конференція, лекція із запланованими помилками; структура лекції, вимоги до лекції.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. На основі опрацювання джерел охарактеризувати сутність вимог до лекції: проблемність, науковість, доступність, логічність викладу, емоційність і виразність тощо.

Завдання 2. Визначити особливості методики проведення різних видів лекцій. *Проведення конкурсу.* У ході індивідуальної або групової роботи представити на аркушах паперу у схематичному вигляді специфіку різних видів лекційного заняття.

Завдання 3. Визначити і розробити зміст структурних частин лекції (вступна, основна і заключна частини).

Завдання 4. Міні-лекція. Презентувати фрагмент лекції (тема і вид лекції за вибором). Обговорення виступів.

Завдання для самостійної роботи

1. Виконати завдання на встановлення відповідності виду лекції її характеристиці.

<i>Вид лекції</i>	<i>Характеристика лекції</i>
ЛЕКЦІЯ-КОНФЕРЕНЦІЯ	Викладач аналізує і відбирає ключові питання теми та створює по ходу викладання ситуації, що містять протиріччя, викликають утруднення й потребують розв'язання
ЛЕКЦІЯ-ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ	Студенти заздалегідь одержують матеріал до заняття (текст лекції, підручники тощо), за яким вони повинні підготувати і поставити свої запитання лектору. Викладач організовує вільний обмін думками. Закінчується узагальненими висновками викладача
ЛЕКЦІЯ-БЕСІДА	Система доповідей студентів (5-7 хв), які розкривають той чи інший аспект теми. Викладач оцінює самостійну роботу студентів, доповнює, уточнює представлену інформацію, формулює висновки
ПРОБЛЕМНА ЛЕКЦІЯ	Викладач повідомляє тему лекції, просить студентів письмово поставити йому запитання з цієї теми; запитання класифікуються. Відповіді на запитання надаються в контексті викладання тексту лекції і загострюються як висновок наприкінці
БІНАРНА ЛЕКЦІЯ	На початку лекції студентам надається список типових невідповідностей змістового, методичного характеру. Студенти фіксують невідповідності на полях конспекту упродовж лекції. На аналіз відводиться 10-15 хв наприкінці заняття
ЛЕКЦІЯ-ВІЗУАЛІЗАЦІЯ	Представлення навчального матеріалу за допомогою електронних засобів навчання
ЛЕКЦІЯ ІЗ ЗАЗДАЛЕГІДЬ ЗАПЛАНОВАНИМИ ПОМИЛКАМИ	Проблемний виклад матеріалу у діалозі двох викладачів. Актуалізує наявні знання студентів, необхідні для розуміння діалогу та участі у ньому. Сприяє вихованню культури діалогу, вмінню порівнювати різні погляди і формувати власні

Індивідуальне науково-творче завдання

Підготувати проект плану-конспекту лекції (обрати тему, визначити мету, завдання, методи, засоби, план проведення лекції, підібрати літературу, продумати питання з метою активізації навчальної діяльності студентів).

Контрольні питання

1. Яке місце посідає сучасна лекція серед інших форм навчання?
2. Які дидактичні функції виконує лекція?
3. Які переваги й недоліки лекційного викладання?
4. Які види лекцій вам відомі?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

ТЕМА «ІНШІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ»

Основні поняття теми: семінарське заняття, практичне заняття, лабораторне заняття, консультація, виробнича практика тощо. Інтерактивні форми проведення занять.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. Визначити специфіку проведення семінарського, практичного або лабораторного заняття.

Завдання 2. Визначити структуру семінарського (практичного) заняття.

Завдання 3. Ознайомитись із структурою плану-конспекту семінарського заняття:

1. Тема.
2. Мета.
3. Студенти повинні знати.
4. Студенти повинні уміти.
5. Наочність.
6. Дидактичний матеріал.
7. Засоби навчання.
8. Методи і методичні прийоми.
9. Питання для обговорення і дискусії.

10. Хід проведення заняття (коротко описати хід обговорення запропонованих питань, виконання завдань або вправ).

11. Рекомендована література.

12. Тестовий контроль (запропонувати до 10 запитань тестового характеру для перевірки знань студентів).

13. Завдання для самостійної роботи (теми творчих робіт, робота з документами, першоджерелами, Інтернет-ресурсами та ін.).

Завдання 4. Визначити особливості проведення занять на основі інтерактивної моделі навчання.

Завдання 5. На основі опрацювання правил проведення «мозкового штурму» скласти план семінарського заняття (тема за вибором):

✓ Група «генераторів ідей» за відведений час (20-40 хв) висуває максимальну кількість гіпотез. Висуваються будь-які гіпотези: фантастичні, явно помилкові, жартівливі. Ідеї мають надходити безперервно, доповнюючи і розвиваючи одна одну. Регламент на кожну ідею відводиться в межах 2 хв, доказів не потрібно. Всі ідеї обов'язково фіксуються.

✓ На етапі висунення ідей заборонена будь-яка критика, зокрема прихована, у вигляді скептичних посмішок, жестів, міміки.

✓ Для підвищення продуктивності «мозкового штурму» корисно попередньо ввести його учасників у стан м'язової і психічної релаксації, зняти у них психічну напруженість і м'язові затиски тіла.

✓ Студенти можуть пропонувати одну або декілька ідей одночасно, аби не заблокувати свою фантазію, дозволяється відштовхуватися від ідей інших учасників.

✓ Після того як ідеї виголосили усі члени групи, група експертів виносить судження про цінність висунутих гіпотез, потім здійснюється їх послідовне обговорення і розробка загального рішення.

✓ Незгодні із загальним підсумковим рішенням студенти мають право на виступ із особливою думкою на етапі захисту.

✓ Не вирішене в процесі «штурму» завдання може бути запропоновано тій же групі, але в дещо зміненому вигляді, формулюванні.

✓ Для активізації процесу генерування ідей під час «штурму» рекомендується використовувати деякі прийоми: *інверсія* (зроби навпаки), *аналогія* (зроби так, як в іншому рішенні), *емпатія* (вважай себе частиною завдання, з'ясуй при цьому свої почуття, відчуття), *фантазія* (зроби щось фантастичне).

Завдання 5. Розкрити зміст правил проведення *тренінгу*:

- добровільна участь;
- активність;
- партнерська взаємодія;
- гармонізація інтелектуальної і емоційної сфер;
- спрямованість на застосування результатів тренінгу;
- фасилітаційна позиція – постійне стимулювання педагогом позитивних особистісних змін учасників тренінгових занять.

Завдання 6. Обговорити правила та умови проведення *дискусії*:

Правила:

- доброзичливе ставлення і увага до кожного учасника;
- утримання від позитивних або негативних висловлювань;
- зосередження дискусії на темі, фіксація уваги учасників на питаннях, які обговорюються;
- стислість, змістовність, аргументованість висловлювань як у процесі дискусії, так і під час підведення її підсумків;
- загальний висновок – не кінець роздумам над проблемою, а наступний крок до обговорення нової теми.

Умови:

- надавати час для обміркування відповідей;
- уникати нечітко сформульованих запитань;
- не ігнорувати жодного запитання;
- уникати узагальнень;
- спонукати студентів до поглиблення думок.

Завдання 7. Визначити і порівняти особливості різних видів дидактичних ігор: ділової, рольової, імітаційної, психодрами, інсценування тощо.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти алгоритм семінарського, практичного або лабораторного заняття (тема за вибором).

Індивідуальне науково-творче завдання

1. Розробити (за зразком) конспект заняття на основі впровадження інтерактивних методів навчання (тема за вибором).
2. Презентувати один із прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів (за вибором).

Контрольні питання

1. Які види семінарів вам відомі?
2. Охарактеризуйте інтерактивні форми проведення семінарів.
3. Як привертати увагу студентів на практичному занятті?
4. У чому полягають переваги дидактичних ігор?
5. Яка спрямованість тренінгових занять?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

ТЕМА «САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ»

Основні поняття теми: самостійна робота студентів, форми і види самостійної роботи студентів, контроль самостійної роботи студентів, методичне забезпечення.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. Визначити на основі аналізу нормативних документів засади нормування та планування самостійної роботи студентів у ВНЗ.

Завдання 2. Визначити особливості організації і форм проведення аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів.

Завдання 3. Проаналізувати навчально-методичне забезпечення СРС навчальної дисципліни «Планування і організація навчально-виховного процесу у ВНЗ».

Завдання 4. Визначити роль викладача у керівництві самостійною роботою студентів.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити завдання для аудиторної СРС (тема за вибором).
2. Розробити завдання для позааудиторної СРС (тема за вибором).

Індивідуальне науково-творче завдання

1. Розробити заходи щодо контролю та самоконтролю самостійної роботи студентів.

Контрольні питання

1. Як нормується та планується СРС?
2. Які види організації та корекції самостійної роботи студентів?
3. Яка різниця між аудиторною та позааудиторною самостійною роботою студентів?
4. Що входить до навчально-методичного забезпечення СРС?
5. Як здійснюється керівництво СРС з боку викладача?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

ТЕМА «ЗАСОБИ НАВЧАННЯ»

Основні поняття теми: засоби навчання, традиційні засоби навчання, сучасні засоби, інформаційні засоби, Інтернет-джерела, електронні підручники, віртуальні екскурсії, електронні навчальні комп'ютерні програми, програми-тренажери, відеозаняття тощо.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. Проведення «Круглого столу»: визначити місце засобів навчання в організації навчально-виховного процесу. Довести їх позитивний вплив на якість навчальної діяльності.

Завдання 2. Надати характеристику сучасним інформаційно-комунікаційним засобам навчання.

Завдання 3. Визначити навчальний потенціал інформаційно-комунікаційних засобів навчання.

Завдання 4. На основі опрацювання вимог скласти фрагмент мультимедійної презентації навчального заняття (тема за вибором).

Завдання для самостійної роботи

1. Опрацювати електронні підручники, гіпертекстові посібники.

Індивідуальне науково-творче завдання

1. Розробити мультимедійну презентацію до лекційного заняття (тема за вибором).

Контрольні питання

1. Що розуміють під поняттям «засоби навчання»?
2. Яким вимогам мають відповідати засоби навчання?
3. Які правила демонстрації засобів навчання?
4. Що лежить в основі класифікації засобів навчання?
5. У чому переваги інформаційно-комунікаційних засобів навчання?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

ТЕМА «КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ»

Основні поняття теми: педагогічна діагностика, її форми і види, функції контролю, види контролю: поточний і підсумковий, рубіжний, наскрізний, тестовий контроль, рейтинг.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. Визначити функції контролю навчальних досягнень студентів.

Завдання 2. Проаналізувати форми і методи контролю навчальних досягнень студентів.

Завдання 3. Порівняти різні види контролю навчальних досягнень студентів.

Завдання 4. Визначити переваги й недоліки тестового контролю. Визначити вимоги до діагностичних процедур.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначити вимоги до розробки тестових завдань.

2. Опрацювати шкалу адаптації оцінок:

Національна шкала	Шкала ECTS	Рейтингова шкала
5	A – відмінно	90-100 балів
4	B – дуже добре	84-89 балів
4-	C – добре	75-83 бали
3	D – задовільно	68-74 бали
3-	E – достатньо	60-67 балів

Індивідуальне науково-творче завдання

1. Розробити тестові завдання різних рівнів складності (тема за вибором).

Контрольні питання

1. Що таке педагогічна діагностика?
2. Які форми і види педагогічної діагностики вам відомі?
3. Які функції виконує контроль навчальних досягнень студентів?
4. Назвіть види контролю: поточний і підсумковий, рубіжний, наскрізний, тестовий контроль.
5. Які види тестів вам відомі?
6. У чому полягає сутність рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень студентів?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9

ТЕМА «НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА ВИКЛАДАЧА»

Основні поняття теми: навчально-методична робота, керівництво навчально-методичною роботою, зміст методичної роботи, форми методичної роботи, методичні наради, циклова методична комісія, навчально-методичний комплекс з дисципліни.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Практичні завдання

Завдання 1. Визначити зміст і напрями навчально-методичної роботи у вищому навчальному закладі.

Завдання 2. Проаналізувати форми навчально-методичної роботи викладача.

Завдання 3. Ознайомитись із планами навчально-методичної роботи університету і кафедри.

Завдання 4. Опрацювати навчально-методичний комплекс з дисципліни «Планування і організація навчально-виховного процесу у вищій школі».

Завдання 5. Проведення ділової гри «Методична нарада: шляхи підвищення якості викладання навчальних дисциплін».

Інструкція: розподілення ролей: зав. кафедри, методист, викладачі.

Хід гри: зав. кафедри ставить перед методистом і викладачами проблему щодо якості викладання навчальних дисциплін, методист пропонує можливі заходи з підвищення якості викладання, викладачі у ході дискусії беруть участь в їх обговоренні, пропонують різні шляхи підвищення якості викладання навчальних дисциплін.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти план навчально-методичної роботи викладача.

Індивідуальне науково-творче завдання

1. Підготувати виступ на методичну нараду з актуальних проблем педагогіки вищої школи (тема за вибором).

Контрольні питання

1. Які напрями навчально-методичної роботи викладача вам відомі?

2. Яке місце посідає навчально-методична робота в системі діяльності викладача?

3. Які форми методичної роботи у вищому навчальному закладі вам відомі?

4. Хто здійснює керівництво навчально-методичною роботою викладача у ВНЗ?

5. Що входить у навчально-методичне забезпечення дисципліни?

ГЛОСАРІЙ

Академічна година – мінімальна облікова одиниця навчального часу. Тривалість академічної години становить, як правило, 45 хвилин. Дві академічні години утворюють пару академічних годин («пара»).

Акредитація (фр. accreditation (accredo) – довіряю) – у сфері освіти процедура визначення статусу вищого навчального закладу, підтвердження його спроможності здійснювати підготовку спеціалістів на рівні державних вимог з певного напрямку (спеціальності).

Акредитований вищий навчальний заклад – вищий навчальний заклад, що визнаний спроможним провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, за напрямами і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів, не менше двох третин з яких є акредитованими.

Активність (у навчанні) – характеристика особливостей пізнавальної діяльності особистості, що полягає в усвідомленому використанні нею інтенсивних методів, засобів, форм оволодіння знаннями, вироблення вмінь і навичок.

Бакалавр – загальноприйнята у європейському просторі назва вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня першого циклу навчання. Для його отримання потрібно навчатись у вищому навчальному закладі не менше 4 років; під час навчання випускник повинен отримати 180-240 кредитів (Європейська система перезарахування кредитів (ECTS) – базується на обліку обсягу навчальної роботи, виконаної студентом; допускає накопичення кредитів та здатність до перезарахування їх у європейському освітянському просторі; покликана сприяти мобільності і міжнародному визнанню термінів навчання за кордоном).

Вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, систем-

ного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Вищий навчальний заклад – освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Державна атестація осіб, які закінчують вищі навчальні заклади – встановлення відповідності рівня якості отриманої ними вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти після закінчення навчання за напрямом, спеціальністю.

Державний стандарт освіти – сукупність єдиних норм і вимог до рівня освітньої підготовки у певних навчально-виховних закладах.

Дидактика (гр. didaktikos – навчаю) – галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти і навчання.

Дискусія (лат. discussio – розгляд, дослідження) – метод навчання, спрямований на інтенсифікацію та ефективність навчального процесу за рахунок активної діяльності студентів у пошуках наукової істини.

Диспут – прийом (щодо методу переконування) формування переконань і свідомої поведінки шляхом спору, дискусії у процесі вербального спілкування.

Діагностика психолого-педагогічна (гр. diagnostikos – здатний розпізнавати) – галузь психології та педагогіки, яка розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку та виховання особистості.

Електронний навчально-методичний комплекс з дисципліни (ЕНМКД) – засіб реалізації комп'ютерних технологій навчання за будь-якою формою (очною, заочною, екстернатною,

дистанційною), спрямований на активізацію самостійної роботи студентів з вивчення дисципліни, підвищення якості навчання, об'єктивності процесу контролю та оцінки знань студентів.

ECTS – Європейська система перезарахування залікових кредитів, яка передбачає введення системи обліку навчального навантаження, зрозумілої для всіх європейських країн. Кредити ECTS відображають загальне навантаження студента при вивченні певного курсу або його частини (блоку), а також яку частину загального річного навчального навантаження займає певний курс (або блок курсу) у навчальному закладі, що визначає кредити.

Закономірності навчання – чинники, які виражають найбільш необхідне, суттєве, істотне, загальне для організації навчання.

Засоби навчання – предмети та явища матеріального та духовного світу, що застосовуються у навчально-виховному процесі.

Зміст вищої освіти – обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва.

Зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації.

Знання – ідеальне вираження в знаковій формі об'єктивних властивостей і зв'язків світу природного і людського; результат відображення навколишньої дійсності.

Іспит – форма навчання, що має на меті систематизацію, виявлення та контроль знань тих, хто навчається

Контроль навчально-пізнавальної діяльності студента – складова частина навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, що передбачає перевірку, оцінку (вимірювання знань, умінь, навичок, облік результатів оцінювання у вигляді балів).

Кредит – засіб, що забезпечує вимірювання результатів навчання, досягнутих на певний час на певному рівні. Звичайно асоціюється з кредитно-модульними курсами.

Кредитно-модульна система організації навчально-виховного процесу – модель організації навчального процесу, що ґрунтується на поєднанні модульної організації навчально-виховного процесу та використання кредитів ECTS для обліку навчального навантаження студентів.

Критерій – ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація будь-чого.

Лабораторне заняття – форма навчального заняття, при якій студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи дослідження з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень певної навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, знайомиться з методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі. Лабораторне знання проводиться зі студентами, кількість яких не перевищує половини інститутської групи.

Лекція навчальна – логічно завершений, науково обґрунтований і систематизований виклад певного наукового питання, ілюстрований, за необхідності, засобами наочності та демонструванням дослідів.

Ліцензування – процедура визнання спроможності вищого навчального закладу певного типу розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Логіка навчального процесу – оптимально ефективний шлях руху пізнавальної діяльності людини від початкового рівня знань, умінь, навичок і розвитку до потрібного рівня знань, умінь, навичок і розвитку.

Метод навчання – цілеспрямована взаємодія викладача зі студентами, спрямована на досягнення освітньої мети.

Модуль – логічно завершена частина навчального матеріалу, яка обов'язково супроводжується контролем рівня знань і сфор-

мованості умінь і навичок студентів. Модуль – поіменована, цілісна, чітко структурована та відповідно задокументована в установленій формі змістова частина підготовки фахівця, яка має бути засвоєна студентом за допомогою різних форм навчального процесу. Належне засвоєння модуля забезпечує досягнення студентом відповідної компетентності, тому кожному модулю відповідають певні компетенції, засоби та критерії оцінювання. Модуль є фундаментальною одиницею для побудови навчальних дисциплін та програми навчання в цілому.

Модульний контроль – вид поточного контролю, який проводиться з метою оцінювання результатів виконання певного виду навчальної роботи або вивчення студентом частини дисципліни чи дисципліни в цілому.

Модульно-рейтингова система контролю навчальної успішності студентів – системне і систематичне оцінювання дій та результатів дій студентів над завданнями до кожної теми навчальної дисципліни упродовж всього навчального року (поточний контроль) та оцінювання рівня засвоєння основних положень дисципліни на іспиті (підсумковий контроль).

Моніторинг (англ. monitoring; лат. monitor – той, хто наглядає, спостерігає) – спостереження за навчально-виховним процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату чи попереднім припущенням.

Навички – застосування знань на практиці, що здійснюється на рівні автоматизованих дій через багаторазові повторення.

Навчання дистанційне – сучасна освітня технологія з використанням засобів передачі навчально-методичної інформації на відстані (телефони, телебачення, комп'ютери, супутниковий зв'язок та ін.).

Навчання модульне (лат. modulus – міра) – організація навчального процесу, яка скерована на засвоєння цілісного блоку адаптованої інформації та забезпечує оптимальні умови соціально-особистісного зростання учасників педагогічного процесу.

Навчання у вищій школі – спеціально організована взаємодія суб'єктів пізнавальної діяльності, яка моделюється (визнача-

ються її цілі завдання, зміст, структура, методи, форми, мотиви навчальної діяльності студентів, функції навчання) для активного опанування студентами основами соціального дослідження, накопиченого людством у різних галузях науки з метою розвитку інтелектуальної, чуттєво-вольової сфер їхньої життєдіяльності, виховання потреби в самоосвіті, самовихованні.

Навчальний модуль у практиці організації навчання в Україні розглядається як: а) змістова одиниця вимірювання навчальної інформації; б) відносно цілісний комплекс навчальних елементів, що складається з окремих чи інтегрованих дисциплін або їх розділів, сукупності тем або окремих питань.

Навчальний план – нормативний документ вищого навчального закладу, який складається на основі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки і визначає графік навчального процесу, перелік, обсяг та послідовність вивчення нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, види навчальних занять і терміни їх проведення, а також форми та засоби проведення підсумкового контролю.

Навчальний тиждень – складова частина навчального часу студента тривалістю 54 академічні години.

Навчальний семестр – складова частина навчального часу студента, що закінчується підсумковим семестровим контролем. Тривалість семестру визначається навчальним планом. Облік навчального часу може здійснюватись як у академічних годинах, так і у кредитах.

Навчально-методичний комплекс (НМК) – сукупність нормативних і навчально-методичних матеріалів на паперовій та/або в електронній формах, необхідних для ефективного виконання студентами робочої програми навчальної дисципліни, передбаченої навчальним планом підготовки студентів відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня за напрямом підготовки (спеціальністю).

Оптимізація процесу навчання (лат. optimus – найкращий, найзручніший) – процес створення найбільш сприятливих умов (добір методів, засобів навчання, забезпечення санітарно-

гігієнічних умов, емоційних чинників тощо) для отримання бажаних результатів без додаткових витрат часу і фізичних зусиль.

Освіта – певна сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, поглядів і переконань, певної практичної підготовки, що досягаються в навчально-виховному процесі.

Освіта вища – система освіти, що передбачає забезпечення фундаментальної, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного процесу, формування інтелектуального потенціалу суспільства.

Освіта політехнічна (гр. poly – багато і techne – мистецтво, майстерність, вправність) – один із видів освіти, завданнями якого є ознайомлення з різноманітними галузями виробництва, пізнання сутності багатьох технологічних процесів, оволодіння певними вміннями та навичками обслуговування найпростіших технологічних процесів.

Освіта професійна – освіта, спрямована на оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для виконання завдань професійної діяльності.

Освітній рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття кваліфікації, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика – сукупність основних вимог до професійних якостей, знань і вмінь фахівця, необхідних для успішного виконання ним професійних функцій.

Освітня діяльність – діяльність, пов'язана з наданням послуг для здобуття вищої освіти з видачею відповідного документа.

Оцінка – відбиває результати контролю і є інтерпретацією і формалізацією результатів оцінювання.

Оцінювання навчальної діяльності – встановлення рівня відповідності реальних результатів навчання еталонним

Педагогічна діагностика – підрозділ педагогіки, що вивчає принципи і методи розпізнавання та встановлення ознак, що ха-

рактизують нормальний (або з відхиленням від норм) перебіг педагогічного процесу, та розглядає процедури встановлення діагнозу.

Підручник – навчальна книга, в якій розкривається зміст навчального матеріалу з певної дисципліни відповідно до вимог чинної програми.

Підсумковий контроль (семестровий контроль та державна атестація) – контроль, який проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні або на окремих його завершених етапах.

План навчальний – нормативний документ, в якому визначено для кожного типу освітніх закладів перелік навчальних предметів, порядок їх вивчення за роками, кількість годин на тиждів, відведених для їх вивчення, графік навчального процесу.

Посібник навчальний – навчальна книга, в якій розкрито зміст навчального матеріалу, що не завжди відповідає вимогам чинної програми, а виходить за її межі, визначено додаткові завдання, спрямовані на розширення пізнавальних інтересів студентів, розвиток їхньої самостійної пізнавальної діяльності.

Поточний контроль – здійснюється протягом семестру з метою оцінювання засвоєння студентом навчального матеріалу під час усіх видів аудиторних занять. Видами поточного контролю можуть бути: експрес-опитування на лекційних, семінарських, практичних заняттях; тестування; перевірка та прийом домашніх практичних занять; реферативне конспектування наукової статті тощо.

Практичне заняття (лат. *prakticos* – діяльний) – форма навчального заняття, в ході якого викладач організовує розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань.

Прийом навчання – складова методу навчання, яка підвищує його ефективність і надає діяльності викладача індивідуального стилю.

Принципи освіти (лат. p^rincipium – основа, початок) – вихідні положення, покладені в основу діяльності всієї системи освіти України та її структурних підрозділів.

Проблемна лекція – лекція, у процесі якої вмикання мислення студентів здійснюється викладачем за допомогою створення проблемних ситуацій.

Прогностика педагогічна (гр. prognostike – мистецтво робити прогноз) – галузь наукових знань, що розглядає принципи, закономірності та методи прогнозування щодо об'єктів, які вивчає педагогіка.

Програма навчальна – нормативний документ, в якому подано характеристику змісту навчального матеріалу із визначенням розділів, тем, орієнтовної кількості годин на їх вивчення.

Проектування педагогічного процесу – цілеспрямоване творче попереднє визначення і конструювання програми спільної діяльності суб'єктів та її подальшої реалізації, яка спрямована на забезпечення особистісно-розвивального підходу.

Професіограма – опис вимог, соціально-психологічних і фізичних особистісних якостей, які висуває певна професія. Професія (лат. professio – офіційно зазначене заняття) – вид трудової діяльності, що потребує певних знань і трудових навичок та є джерелом існування, життєдіяльності.

Професійна підготовка – здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю.

Рейтинг (англ. rating – оцінка, клас, розряд) – індивідуальний числовий показник у системі освіти, оцінка успіхів, досягнень, знань у конкретний момент окремої особистості у певній галузі, дисципліні, що дає змогу визначити рівень таких досягнень або якість знань щодо інших осіб.

Рейтингова оцінка (англ. rating – оцінка, порядок, класифікація) – передбачає визначення рівня оволодіння змістом навчального матеріалу кожної навчальної теми, блоку, цілісного курсу.

Рейтингова оцінка з навчальної дисципліни – бали, які отримує студент за певну навчальну діяльність (за результатами модульного контролю, за виконання індивідуальних семестрових

завдань, передбачених робочим навчальним планом, бали за колоквіуми, звіти про захист лабораторних робіт, а також за результатами поточного контролю на практичних і семінарських заняттях).

Рейтингова система оцінювання – визначення якості роботи студента та рівня здобутих протягом навчання вмінь і знань, що передбачає оцінювання в балах усіх результатів, досягнутих під час поточного, модульного та семестрового підсумкового контролю. Контрольні заходи, а саме: поточний, модульний та підсумковий контроль, проводяться згідно з графіком навчального процесу та планом – графіком самостійної роботи студентів, який складається на основі робочих планів дисциплін деканатом на кожен семестр для всіх спеціальностей.

Рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець.

Рівень акредитації – рівень спроможності вищого навчального закладу певного типу провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації.

Рівні освіти – поступовість отримання загальноосвітньої та професійної підготовки через проходження певних етапів: початкова освіта, базова загальна освіта, повна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта.

Самостійна робота студента – навчальна діяльність студента, яка планується, виконується за завданням, під методичним керівництвом і контролем викладача, але без його прямої участі.

Семестровий іспит (екзамен) – форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни за семестр, що проводиться як контрольний захід.

Семестровий залік – форма підсумкового контролю, що полягає в оцінюванні засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі результатів виконання ним певних видів робіт на практичних, семінарських або лабораторних заняттях. Семестровий залік планується при відсутності модульного контролю та іспиту і не передбачає обов'язкову присутність студентів.

Семестровий диференційований залік – форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з певної дисципліни виключно на підставі результатів виконання індивідуальних завдань (розрахункових, графічних тощо). Семестровий диференційований залік планується при відсутності модульного контролю та іспиту і не передбачає обов'язкову присутність студентів.

Семестровий контроль – різновид підсумкового контролю, який проводиться у формах семестрового іспиту, диференційованого заліку або заліку з конкретної навчальної дисципліни в обсязі навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою, і в терміни, встановленні навчальним планом. Студент вважається допущеним до семестрового контролю з конкретної навчальної дисципліни (семестрового іспиту, диференційованого заліку або заліку), якщо він виконав усі види робіт, передбачені робочою програмою навчальної дисципліни на семестр.

Семінарське заняття (лат. *seminarium* – розсадник) – форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та організовує дискусію стосовно попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів на основі індивідуально виконаних занять.

Система освіти – сукупність закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти.

Стандарт вищої освіти (система стандартів вищої освіти) – сукупність норм, що визначають зміст вищої освіти, навчання, засоби діагностики якості вищої освіти та нормативний термін навчання. Систему стандартів вищої освіти складають: державний стандарт вищої освіти, галузеві стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти ВНЗ.

Структурно-логічна схема підготовки – наукове і методичне обґрунтування процесу реалізації освітньо-професійної програми підготовки. Структурно-логічна схема підготовки пода-

ється у вигляді міждисциплінарних зв'язків за напрямом підготовки або спеціальністю і діє протягом усього терміну реалізації відповідної освітньо-професійної програми підготовки.

Спеціальність (у сфері освіти) – спрямованість і зміст навчання при підготовці фахівця (визначається через узагальнений об'єкт діяльності або виробничу функцію та предмет діяльності фахівця і відображає вид його діяльності й сферу застосування праці).

Тест дидактичний (педагогічний) – підготовлений згідно із певними вимогами комплекс стандартизованих завдань, що дають змогу виявити компетенції, які піддаються певному оцінюванню за заздалегідь встановленими критеріями.

Тести (англ. test – випробування, дослідження) – система формалізованих завдань для виявлення рівня підготовленості студентів, оволодіння ними знаннями, вміннями, навичками.

Тестування педагогічне – сукупність методичних і організаційних заходів, що забезпечують розроблення педагогічних тестів, підготовку і проведення стандартизованої процедури вимірювання рівня підготовленості досліджуваних, а також оброблення і аналіз результатів.

Уміння – здатність свідомо виконувати певну дію на основі знань, готовність застосувати знання у практичній діяльності на засадах свідомості.

Форма навчання – зовнішній бік організації навчального процесу, що відображає спосіб організації діяльності викладачів і студентів, який здійснюється в певному порядку і режимі, та залежить від кількості студентів, характеру взаємодії суб'єктів навчального процесу, рівня самостійності, специфіки педагогічної діяльності

Функції навчання (лат. functio – виконання, звершення) – функції, які передбачають виконання освітньої, виховної та розвивальної дій.

Якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задо-

вольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства.

Якість освітньої діяльності – сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або/та суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова, Л. В. Педагогіка і методика вищої школи : навч. посіб. / Л. В. Артемова. – К. : Кондор, 2008. – 272 с.
2. Баранова, Н. П. Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності / Н. П. Баранова. – Х. : Основа, 2010. – 159 с.
3. Болюбаш, Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. для слухачів закл. підвищ. кваліфікації системи вищої освіти // Я. Я. Болюбаш. – К. : КОМПАС, 1997. – 64 с.
4. Бордовская, Н. В. Педагогика : учеб. для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.
5. Вітвицька, С. С. Основи педагогіки вищої школи : підр. за модульно-рейтинговою системою навч. / С. С. Вітвицька. – 2-ге вид. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 384 с.
6. Волкова, Н. П. Педагогіка вищої школи : посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.
7. Кузьминський, А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьминський. – К. : Знання, 2006. – 456 с.
8. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / за ред. В. І. Лозової. – 2-е вид., допов. і випр. – Х. : ОВС, 2010. – 480 с.
9. Нагаєв, В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / В. М. Нагаєв. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 232 с.
10. Ортинський, В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / В. Л. Ортинський. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 472 с.
11. Педагогика : учеб. / Л. П. Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сысоева и др.; под ред. Л. П. Крившенко. – М. : ТК Велби; Проспект, 2004. – 307 с.
12. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курланд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курланд. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
13. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / О. М. Пехота, В. Д. Будаєв, А. М. Старєва та ін.; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2003. – 104 с.
14. Подласый, И. П. Педагогика : 100 вопросов – 100 ответов / И. П. Подласый – М. : ВЛАДОС – ПРЕСС, 2001. – 368 с.
15. Словник навчально-педагогічних понять і термінів : метод. посіб. / уклад. : Л. П. Вовк, Г. Д. Панченко, О. С. Падалка та ін. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 135 с.

16. Фіцула, М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2002. – 528 с.
17. Хрестоматія з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / уклад. : В. І. Лозова, А. В. Троцько, О. М. Іонова, С. Т. Золотухіна ; за заг. ред. В. І. Лозової. – Х. : Апостроф, 2011. – 408 с.
18. Хуторской, А. В. Современная дидактика : учеб. для вузов. / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
19. Шевченко, О. А. Тренінги професійного становлення молодих педагогів / О. А. Шевченко, І. А. Хозраткулова. – Х. : Основа, 2010. – 112 с.
20. Современная школа и педагогика за рубежом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.profile-edu.ru>.
21. Современные педагогические технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ipkpro.aaanet.ru/ipk_tehn.html.
22. Педагогические технологии и инновации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.psychlist.net/pedagogika/inovacii.htm>.
23. Освітній портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua>.
24. Офіційний сайт МОН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.education.gov.ua>.

Навчальне видання

Кайдалова Лідія Григорівна
Щокіна Наталія Борисівна

ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Навчально-методичний посібник

Відповідальна за випуск *Л. Г. Кайдалова*

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 6,75. Тираж 300 пр. Зам. № 0613-14.

Національний фармацевтичний університет
вул. Пушкінська, 53, м. Харків, 61002

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серії ДК № 3420 від 11.03.2009.

Надруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис № 24800000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 778-60-34.

e-mail: bookfabrik@rambler.ru